

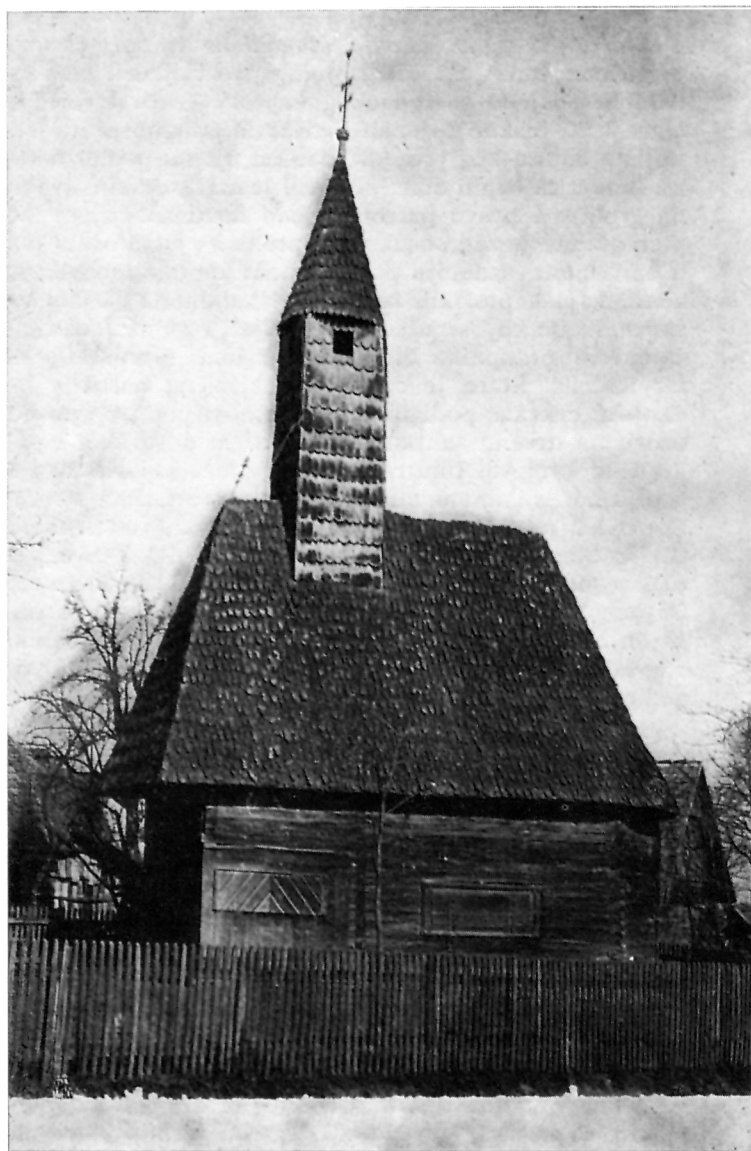
Župna crkva sv. Marije Magdalene i župna kurija u Selima kod Siska

Župna crkva sv. Marije Magdalene u Selima kod Siska osnovana je 1701. g. pod patrocinijem i na feudalnom posjedu zagrebačkog kaptola. Osnivatelj župe zagrebački biskup Stjepan Selišćević odvojio je dio zemljišta kaptolskog posjeda, dao na njemu podići drvenu kuriju za župni dom, obnovio je staru drvenu crkvu na groblju i pravo patronata nad novoosnovanom župom predao je zagrebačkom kaptolu. Ta župa osnovana u baroknom razdoblju pod zaštitom kaptola, postala je rezidencija kaptolskih kanonika i kandidata za kaptolske funkcije koji su ujedno upravljali župom. Jedan od najčuvenijih župnika bio je naš poznati latinist Baltazar Krčelić. Stara je crkva bila klasična barokna ladanjska crkvice, podignuta kao oratorij na groblju, po uzoru na drvenu sakralnu arhitekturu posavskih i pokupskih krajeva. Unutra je bila bogato kolorirana zahvaljujući islikanom tabulatu, zlatnim oltarima i crvenoj opeki pavimenta s rimskih nalazišta. Pred crkvom bijaše obični drveni atrij i drveni zvonik, kakve još danas možemo naći u Velikoj Mlaci blizu Zagreba. Drvena kurija i drvena crkva, nadomještene su današnjim čudesno lijepim baroknim zidanim građevinama, a gradnja crkve i kurije trajala je od 1759. do 1765. godine.¹

Unatoč bogatoj dokumentaciji o župi koja je od nje na osnutka sačuvana, nigdje se ne spominje ime arhitekta ili ateljea koji je projektirao i obavio radove. Čitav kompleks crkve s kurijom za naše je prilike izuzetno građen, pa moramo pomišljati da je to djelo stranog arhitekta i grupe vještih zidara. Dokumentacija bogato ilustrira sociološku podlogu na kojoj je to umjetničko djelo nastalo i ličnost župnika, koji je u ovom slučaju imao vrlo važnu ulogu. Bio je začetnik i poticatelj, pokrenuo je radove i priveo ih kraju, a također je bio investitor gradnje župne kurije. Sredstva za gradnju crkve osigurao je zagrebački kaptol, a teret radova snosili su župljani, prvenstveno članovi bratovštine koji su imali posebne obaveze. Čitava izvedba nastala je zajedničkim naporima svih slojeva. Patron je bio obavezan dati novčana sredstva glavnici koju je župa već posjedovala, i građevni materijal sa svojih posjeda. Biskup je darovnicom osigurao nužne posjede za župnika, a pojedini kanonici osnivali su altarije kao stalan prihod župniku. Bratovština je bila, zahvaljujući Baltazaru Krčeliću, spremna prihvatiti takvu obavezu, a župnik Matija Šantek Remetinečki bijaše sposoban organizator koji je, zahvaljujući svojoj naobrazbi i kulturi, imao smisla za suvremena likovna zbivanja, pa je uspio pokrenuti i dovršiti smjelu zamisao kao svoje životno djelo.

M. Šantek Remetinečki školovao se u Rimu i Beču, centrima barokne umjetnosti. Nedvojbeno je bio nadahnut i impresioniran djelima velikih rimskih arhitekata, najviše Borominijskih, a zatim austrijskih umjetnika J. B. Fischera von Erlacha i J. L. Hildebrandta. Samo se tako može protumačiti njegovo zanimanje za tip arhitekture, čiji je projekt mogao nastati u bečkoj školi na tradiciji radova prve generacije velikih arhitekata, što su za boravka M. Šanteka u Beču bili vrhunac i svježiji podstrek na kojima se osnivao snažan graditeljski zamah talentirane druge generacije austrijskih

¹ »Liber Memorabilium Parochia Selensis ad Sisciam«, poglavlje-Series Parochorum Sellensium ad Sisciam.

1 DUŽICA — srušena kapela sv. Ivana Krstitelja

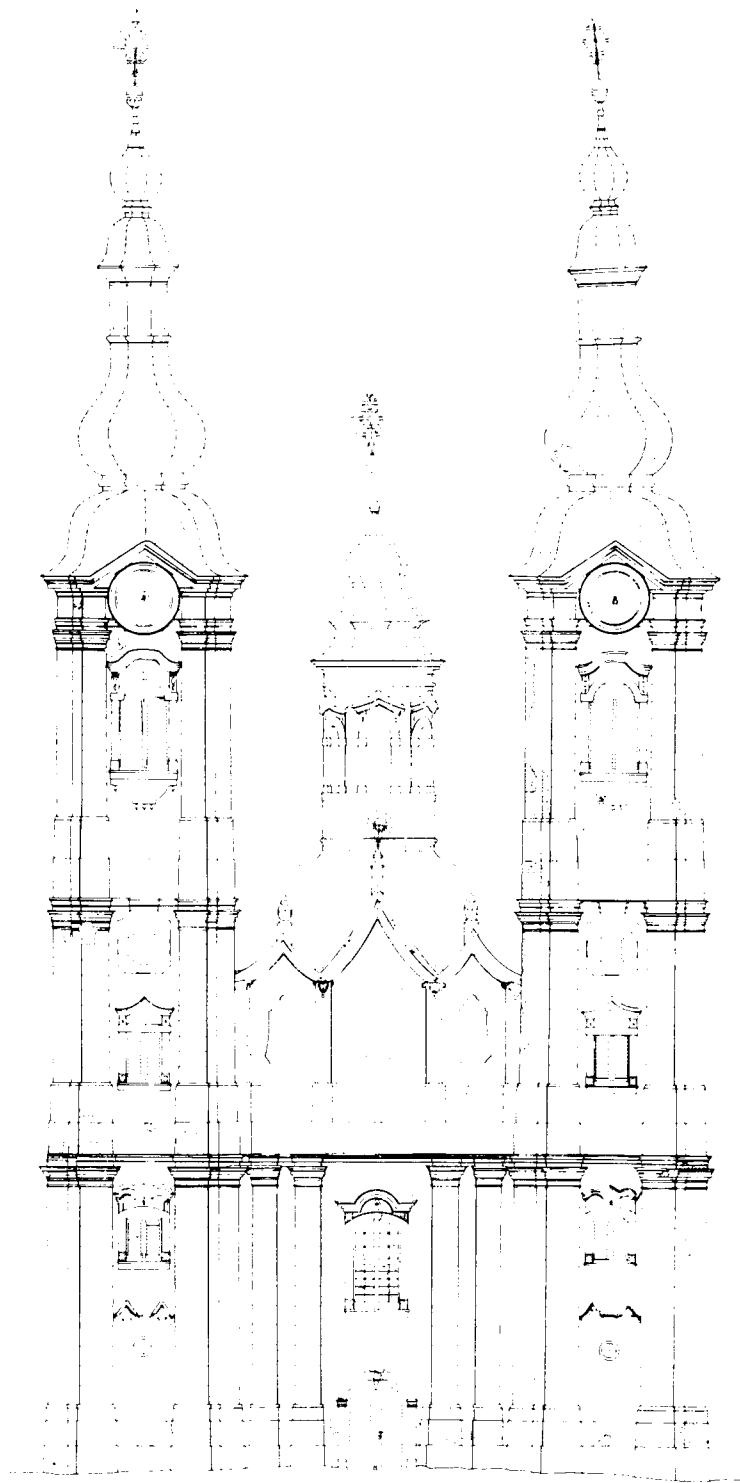
arhitekata. Možda se je crkva sv. Petra najviše dojmila mladog svećenika koji se, čim mu se pružila prilika, potrudio da pridobije kaptol za suvremenu gradnju.

Kuriya koju je M. Šantek dao podići pokraj crkve, i to vlastitim sredstvima jer je odlučio doživotno ostati kustos svog remek-djela, pokazuje visoku kulturu ladanjskog stanovanja u baroknom vlastelinskom razdoblju. Za izvorima o gradnji ovoga djela potrebno je i dalje tragati, jer bi nam neki račun ili ugovor mogao otkriti ime projektanta, i ta bi se u nas rijetka arhitektura mogla uvrstiti među radove kojeg arhitekta sljedbenika druge generacije velikih austrijskih graditelja iz sredine 18. st.

Da je ovo umjetničko djelo stvarno nakalamljeno na naše tlo, pokazuje reakcija naroda koji je ovu građevinu prihvatio sa strahom i rezervom. U ovom se kraju na krajnjoj periferiji barokne kulture, na granici Turške, još i u 18. st. živjelo u izuzetnim okolnostima, ali je narod posjedovao svoju vlastitu tradiciju autohtone drvene sakralne arhitekture, kakva je bila gusto posijana u sisačkoj župi između Save i Kupe, u naseljima

s drvenim kućama što su se okupljale oko malih kapele i oratorija s grobljima (sl. 1). U takvim intimnim malim prostorima bogato koloriranih tabulatuma i zidovima, zbijeni jedan uz drugog, seljaci su se osjećali kao kod svojih ognjišta u poznatim tradicionalnim prostorima koje su poučeni predajom sami podizali. Drvo im je bilo na dohvat ruke, a crvenu opeku za podove vadili su iz rimskih nalazišta. Šindru su kalali kao i za krovove svojih domova, te se sakralna arhitektura uklopala u svoj okoliš.

Nenadano je kaptol na svom vlastelinstvu podigao modernu građevinu s zvoncima i kupolom koja se na ravnom krajoliku bijelila nad zelenim pašnjacima i ljeskala od bakra na šljemovima zvonika i na laterni visoke kupole slične istočnjačkoj džamiji. Kmetovi su puni tjeskobe i predrasuda došli na svečanu posvetu i, našavši se pod silnom kupolom svoda, koja se nad njima nadvila kao nebeska sfera, pobjegli su se da će se ta neobična masa nad njima prolomiti, pa je nastala panika pod pontifikalnom misom, i komešanje zaprepaštenog svijeta završilo se bijegom i žrtvama. Ovaj

2 SELA KOD SISKA — Crkva sv. Marije Magdalene

3 SELA KOD SISKA — Unutrašnjost crkve Sv. Marije Magdalene (pogled na pjevalište i kupolu)

je događaj opisao Baltazar Krčelić u »Annuama«, po-prativši to svojim odličnim komentarom kojim nije štedio župnika M. Santeka. Unatoč nepovjerenju puka, teške radove na gradnji, dovoz kamena s rimskih nalazišta, nabijanje temelja, dovoz drva, pečenje cigle, gašenje vapna i sve pomoćne zidarske poslove obavljali su kmetovi s kaptolskog posjeda. Palirski radovi i zidanje bili su u rukama iskusnih graditelja i zidara, te usmena predaja govori da su neki zidari talijanskog porijekla ostali u selu i tu se poženili. Spomenica međutim ništa ne veli o ovoj vrlo zanimljivoj predaji koja je lako moguće i stvarna.

Spomenicu i spise o osnutku župe sredio je *Baltazar Krčelić* za svoga župnikovanja. Krčelić u »Annuama« spominje da je za svog službovanja u Selima kod Siska 5. studenoga 1745. bio premješten na položaj podlektora.² Krčelićevo službovanje je bilo još za onih teških vremena kad su se sređivale prilike nakon ratnih strahota i kada su nastupile epidemije kuge, te je on kao župnik provodio sanitarne mjere i prosvjetljivao narod, sređivao ekonomske prilike, organizirao bratovštinu, iskorjenjivao razne primitivne običaje u ovom, zbog turskih pustošenja, zapuštenom kraju koji se naglo naseļjavao. Za svog upravljanja župom ukinuo je dugotrajne svadbene svečanosti, i na dva dana sveo seljačke

gozbe. Ova je mjera bila kasnije prihvaćena kao zakon u biskupiji. Tako je on štednjom i utjecajnom bratovštinom, koja je u njegovo doba brojala 313 članova, okupio narod, obrazovao ga i osposobio za zajedničke pothvate, na čemu se osniva u kasnijim sređenim prilikama župe, koju je on po službenom promaknuću ostavio, pothvat mladog svećenika *Matije Santeka Remetinečkog*.

Događaji koji su prethodili Šantekovu remek-djelu, a za koje je najviše zasluga imao Krčelić, baza su djelovanju potonjeg. Povijesni kontinuitet sve do osnutka župe, danas pratimo iz bilježaka u kanonskim vizitacijama zagrebačkog kaptola i iz župne spomenice, u kojoj se nalazi potpis Krčelićev ispod njegovih izvještaja u spomenici koju je on osnovao.

Drvena crkva sv. Marije Magdalene u Selima kod Siska bila je sagrađena 1653, otkad potječu podaci filijala župe sv. Križa u Sisku.³ Prvi opis poznat nam je iz 1690. g. Tad je to bila široka prostrana crkva s jednostavno oslikanim tabulaturnom i drvenim pjevalištem iznad glavnog ulaza. Crkva i veliki drveni atrij ispred crkve bili su popločeni opekama. U drvenom zvoniku bijahu dva posvećena zvona.⁴ Već u vizitaciji 1702. crkva

² Baltazar Adam Krčelić »Annue« izdanje JAZU, 1952«, — Parnica protiv kanonika Krčelića i njeni akti, str. 328.

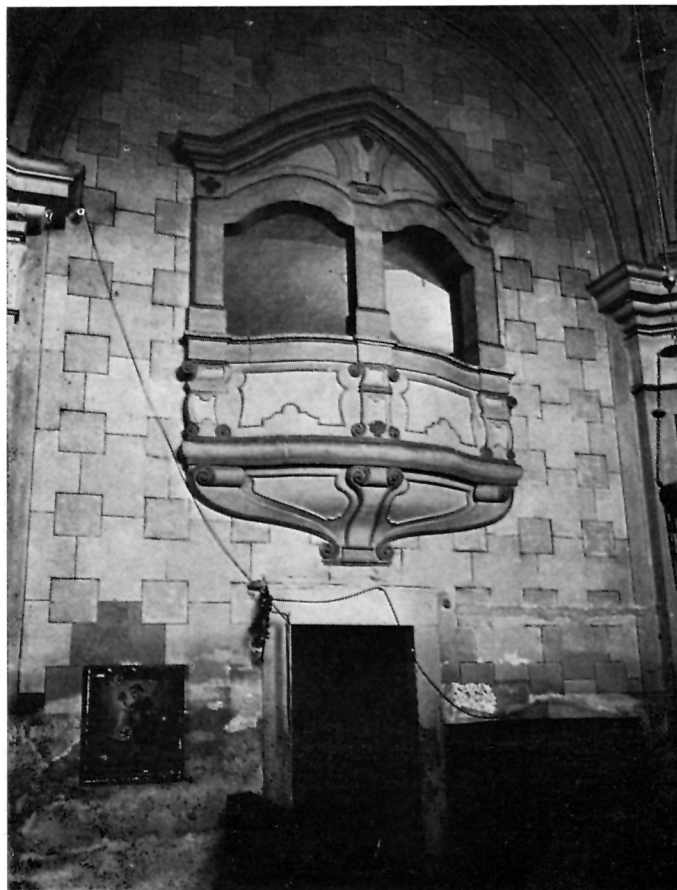
³ Arch. Gorenensis., Vis. can. 1653. g. 6. svibnja, str. 15, knj. 10/I.

⁴ Arch. Gorenensis., Vis. can. 1696, 13. svibnja, str. 30, knj. 11/II. »Capella S. Maria Magdalena in Szela«, — Visitata est per me quem supra Capela inscripta Filialis ad S. Crucem, quae est lig-

4 SELA KOD SISKA — Bifora u svetištu crkve Sv. Marije Magdalene

5 SELA KOD SISKA — Oratorij

je postala župnom, pošto je osnovana župa. Sisačka je župa tad još uvijek bila na pograničnom zemljištu uz Tursku, a zagrebački kaptol se pravom patrocinija brinuo za crkve na svome feudalnom posjedu. Dio tog zemljišta bijaše biskupov imetak. Kad je ratna opasnost minula, kraj se naseljavao i pučanstvo se znatno povećalo. Naselja oko Sela na rubu sisačke župe brojala su oko 180 domova, pa župnik Sv. Križa nije mogao redovito obavljati svoju službu. Zato je zagrebački biskup Stjepan Selišćević na molbe župnika iz Siska osnovao župu u Selima i novoj župi pripojio kapelu u Gredi nazvanu »S. S. Decem Milium Militum« i naselja Gredu, Stupno i Jazvenik. Uz crkvu je biskup dao podići kuriju, a uz kuriju je darovnicama župniku osigurao zemlje, pašnjake, oranice, vinograde, vrt oko kurije i kmetove. Obaveze župljana prema župniku bile su uređene po uzoru na sisačku župu. Utvrđeni bijahu saponija i mensura godišnje pšenice i ostala uroda, godišnje po dva radnika za stočarstvo i po dva kućanstva za dovoz drva iz biskupovih šuma. Zatim su župljani morali održavati i popravljati građevine, crkvu i župni dvor, i to ravnomjerno iz svih sela na području župe. Župljani su 1701. zajednički krovom od šindre pokrili crkvu i priredili ju da bi mogla služiti kao župna crkva. Određene su

nea tota sat ampla, et lata habens tabulatum simplex quid est polite depictus, chorum simplex ligneum per totum, portam unam ad bona clausura, de picta imagine Christi B. V. et Joan Ev., atrium ante fores Ecclesiae ligneam sat spatiosum, lateribus uti et capella strata. Turrim habet lignea, in qua duae campanae benedictae sunt, . . . tectus habet bonum, Sacristiam etiam lignea ad cornu Evangelij lapidibus stratus, sub tabulato ligneo, coemeterium roboribus bene cinctum.

bile cijene za krštenje, svadbu, pogreb, uskršnji i božićni blagoslov. Od župnika se tražila velika djelatnost u pastoralnoj službi i jačanju religije u zapašćenom kraju. Osnutak župe je potvrđen službenom potvrdom od 5. studenoga 1702. uz pečat i potpis lektora Nikole Gothala.⁵

Baltazar Krčelić je za svog župnikovanja (1739—1745) uredio arhiv i sastavio kratak prikaz o crkvi i o osnutku župe.⁶ Među dokumentima koje je zatekao, on spominje molbu svećenika iz 1701. g. u kojoj se taj žali na veliku udaljenost vanjskih sela župe od matične crkve. O osnutku kapele sv. Marije Magdalene on nije našao nikakvih podataka, jer je taj lokalitet bio vrlo star. Prije osnutka župe postojale su male kapele sv. Ane u Stupnom i sv. Duha u Jazveniku, ali su zbog svoje dotrajalosti bile napuštene. Dotad je još bila sačuvana tek zavjetna kapela »Sv. Arhandžela i 10 000 Vojnika«, podignuta 1593. g. u spomen pobjede nad Turcima kod Siska, koju je izvojevao ban Erdödy. Kapelu su podigli kapetan tvrđave arhiđakon Gašpar Gronja i Andrija Fabrici, arhiđakon Vaški. Za njeno uzdržavanje i popravak bilo je zaduženo selo Greda. Kapelu je temeljito popravio Krčelić, a zatim je zapašćena i poslije 1788. g. ona se više ne spominje u pisanim izvorima.⁷ Na župi je Krčelić pronašao urbar stare crkve, koji je sastavio prvi župnik Ivan Zebec po nalogu biskupa M. Brajkovo-

⁵ Arch. Gorenensis. Vis. can. 1702. 11. studenoga, str. 135, knj. 11/II. (An. 1696—1726) — Tekst darovnice za novoosnovanu župu u Selima koju je utemeljio biskup Stjepan Selišćević.

⁶ Vidi bilj. br. 1.

6 Lavabo u sakristiji

vića. Krčelić zatim navodi da je kongregaciju pod imenom Bezgrešnog Začeca Bl. Dj. Marije osnovao župnik Juraj Plepelić 1718. g., a bratovština je u crkvi imala svoj oltar koji je dao podići kanonik Stanislav Pepelko 1741. g.⁸ Za bratovštinu se Krčelić posebno brinuo i pridobio je u nju brojne članove. Zahvaljujući aktivnosti bratovštine, Krčelić je poduzeo temeljitu obnovu crkve, opisanu za vizitacije 1736. g. Izmijenjen je atrij, krov je pokriven novom šindrom, zidovi obloženi bukovim daskama, prozori u lađi povećani i osigurani željeznim rešetkama. Postavljen je nov drveni neoslikan tabulat.⁹

Za šest godina svoga boravka u Selima, Krčelić je učinio mnogo za prosvjetu naroda, sakralnu arhitekturu i povijest župe, pa je njegovo imenovanje župnikom 15. travnja 1739. i ustoličenje 13. lipnja iste godine po kanoniku Josipu Antonu Čolniću, kapetanu tvrđave Sisak, urodilo današnjom spomeničkom baštinom, jer

7 Ormar u sakristiji

je on stvorio povoljnu atmosferu i privrednu bazu za buduće događaje.¹⁰ Prije dolaska Krčelićeva u Sela altarije su osnovali zagrebački kanonici Ivan Znika (fl. 300), Petar Vrbanić (fl. 200) i Ivan Zebec (fl. 300) s ukupno fl. 1200.¹¹

Iz popisa župnika u spomenici saznajemo da je prvi bio Ivan Zebec, imenovan 1702, a u Selima je boravio do 1709, kad je bio izabran zagrebačkim kanonikom i arhidakonom Gore. Njega su naslijedili Matija Gučić koji je uskoro postao kanonik i Juraj Plepelić, koji je također postao kanonik i arhidakon čazmanski. Plepelića je naslijedio Lovro Levačić koji je kao vicearhidakon Gore umro u Selu kod Siska 1739. g. i bio pokopan u staroj crkvi. Zatim je župu preuzeo Baltazar Krčelić, a za njim na kratko vrijeme čazmanski kanonik Ivan Vagjan, pa Matija Tupković, do imenovanja Matije Šanteka Remetinečkog.¹²

Matija Šantek, školovan u Varaždinu i Zagrebu, završio je teologiju u Rimu, a filozofiju u Beču gdje je doktorirao. U svećenički red je primljen 1748. g., a župnikom u Selima imenovan je 5. veljače 1752. U župu od kanonika Nikole Terihaja bio je uveden 27. veljače iste godine. *Temeljni kamen nove crkve položen je 1. travnja 1759. i tad je u crkvenoj blagajni bila glavница od 1185 for. i 56 i 1/2 groša. Gradnju crkve priveo je kraju 1765. g., a posveta nove crkve izvršena je 23. lipnja iste godine.* Za sebe je u južnom zvoniku crkve priredio kriptu u koju je ukopan 22. rujna 1812, odsluživši u župi 60 godina, 7 mjeseci i 17 dana.¹³

Kanonske vizitacije također bilježe taj događaj šest godina kasnije, s pripomenom da je to djelo nastalo darežljivošću gospode patrona, agilnošću župnika i manualnim radovima puka. U razmjerno kratkom roku podignuta je crkva s elegantno oblikovanim zvoncima; veličanstvena i otmjena građevina. Crkva je bila potpuno opremljena crkvenim ruhom i priborom. Iz potanka opisa arhitekture i inventara dobiva se točna slika izvornoga stanja, koja odgovara današnjem. U svetištu, okrenutom prema istoku i polukružno zaključenom,

⁷ Vidi bilj. br. 1, — poglavlje, De Capella, — »Unica ergo Capella remansit qua est in Pago Greda, Sancti Arh. et Socios X. Millia Militum Martiris«.

⁸ Vidi bilj. br. 1, poglavlje »De congregatione Doctrina Christiana«.

⁹ Arch. Gorensis, Urbarium Anno 1734, str. 14, knj. 13/IV.

¹⁰ Vidi bilj. br. 1.

¹¹ Vidi bilj. br. 1, poglavlje »De Altarijs Parochi«.

¹² Vidi bilj. br. 1.

¹³ Vidi bilj. br. 1, toč. 9. — »Mathias Santek Remetinecensis, Humanitaria partim Varasдини partim Zagrabia, Philosophiam Vienna, Theologiam vero Roma absolvit, publice defendit, et ad gradum Doctoratus erectus est. In Prasbyterum ordinatus est Anno 1748. Die 5a februariis 1752 denominatus in parochum Sellensen, die vero 27a. ejusdem mensis et anni per Rdissimum olim Nicolaum Terihaj canonicum Zagrabiensem et Profectum Sisciensem Canonice. Hic vir perpetuum sui in hac Parochia reliquit memoriam e fundamentis enim nobilem hanc et magnificam, quo nunc visitur Ecclesiam, cum per ampla, eidem antiqua curia parochiali, eodem tempore erexit. Primarium et fundamentalem lapidem ha aprilis 1759 imponendo, habuit eatum in cassa Ecclesia 1185 fnos, 56 1/2 Xros ut liber rationum testatur, — totamque Structuram anno 1765 ad finem perduxit ita, quog 23a Junii eiusdem anni, consecrari potuerit. Majorem campanam 10 centenar in turri meridionali 1795, ut inscriptio tesstatur comparavit. Plenus mortuarum abdormivit in Dominio die 22 Septembri 1812., sepultusque est in Crypta Ecclesia sub turri meridionali, postquam ita cum laude probis et Parochia 60 annis 7 mensibus et 17 diebus. Terra sit ipsi levis Requiescat in pace Amen«.

nalazio se glavni oltar sv. Magdalene koji je danas jedini od inventara sačuvan. Ovalna lađa s pravokutnim prostorom pod pjevalištem gleda u svetište. Iza glavnog tabernakul-oltara zid je svetišta bio islikan. U lađi su bila i sva četiri oltara sa zidnim slikama u tehnici »al fresco«. Prvi sjeverno sv. Obitelji, drugi sv. Tri Kralja; južno Svi Svetih i preko puta njemu sv. Franje Ksaverskog. Veća vrata su zapadno, a manja južno. Zavarala su se dobrim čvrstim bukovim zasunima. Nad velikim vratima je pjevalište do spomenute vizitacije u 1771. g. bilo bez orgulja. Sjeverno i južno uz pjevalište su zvonici s jednim zvonom, jer je drugo u Zagrebu čekalo na posvetu. U sredini je crkve iznad kupole laterna sa šest prozora, koja uz južne prozore obilno rasvjetljuje lađu. Crkva je suvremena, svijetla i blještava. Posvećena je 23. srpnja 1765. zajedno sa svih šest oltara, u nedjelju prije blagdana sv. Ivana Evanđelista, pa je taj dan određen za godišnje svetkovine. Zbog podvodna tla nisu se mogle ispod crkve graditi kripte, pa je zato u južnom zvoniku napravljena jedna kripa za župnika, a ispod ove druga za župljane. Velika i svijetla sakristija zidana je kad i crkva sjeverno uz svetište. Iznad sakristije je oratorij na koji vodi stubište iz sakristije, a od ovoga se odvaja stubište propovjedaonice koja je stari kiparski rad jednostavno obojena. Bratovština »Bezgrešnoga Začeca« je za gradnje, dok je župnik bio vrlo zauzet, pod vodstvom učitelja prikupljala članove u podnevnim satima i dovođila ih na ispomoć za gradnju crkve. Groblje je s desna crkvi ograđeno hrastovim plotom s raspelom u sredini.

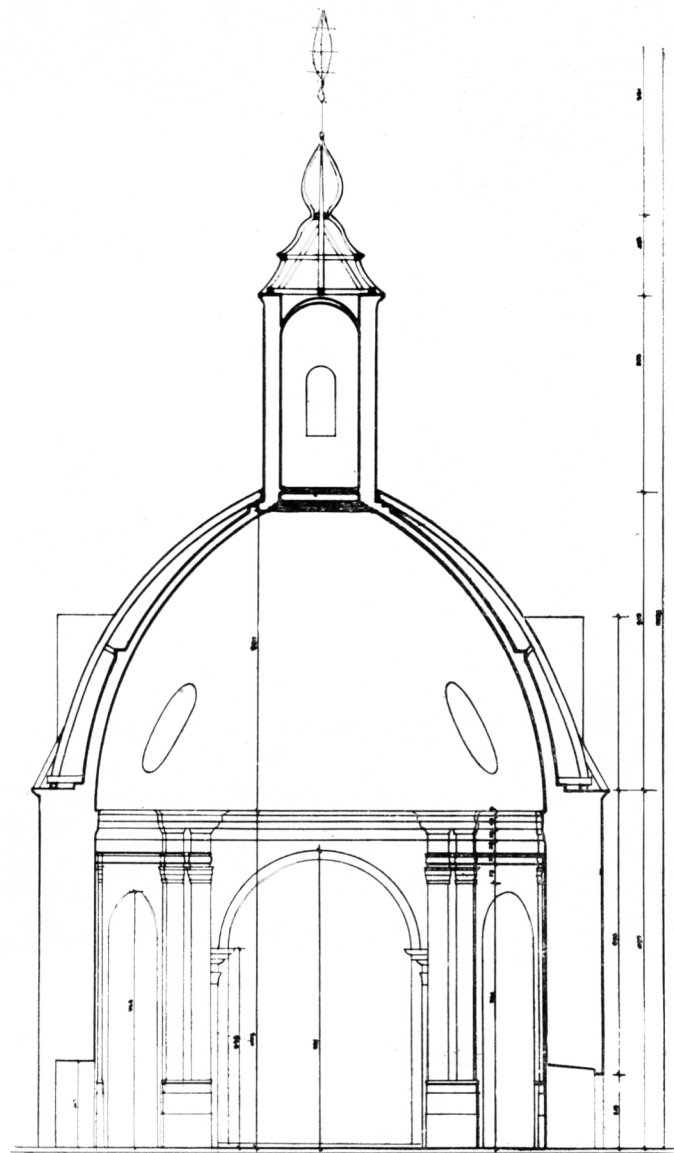
Istodobno je sazidana župna kurija s kuhinjom i stanom za kmeta, ostavom i sobom župnog ureda u prizemlju i u prvom je katu imala pet soba. Pokraj kurije je bio vrt od jednog jutra zemlje.

Vizitator daje župniku laskavu ocjenu, da je taj kao školovan čovjek, bečki filozof i rimski teolog, tada 47 godina star, zaslužan za gradnju crkve. B. Krčelić je predvidio da će M. Santek za svoj mar dobiti kanoničku čast, ali to ne bez žalca uperenog protiv ambicioznog mladog doktora i teologa.¹⁴

Ovaj opis crkve i kurije odgovara današnjem stanju; promjene u arhitekturi su neznatne a nastale su manjim pregradnjama kurije i promjenom stubišta u vrijeme secesije. Što se crkve tiče, zgrada je ostala autentična. Inventar je stradao. Glavni oltar je neukusno preličen, a bio je to rokoko tabernakul oltar boje bjelokosti sa zlatno obojenim ornamentima. Oltari u lađi zamijenjeni su današnjim bezvrijednim tirolskim oltarima, za kojima se pod naslagom žbuke nazrijevaju freske iz vremena gradnje. Prema podatku vizitacije iz 1779. čitavo je pjevalište bilo islikano i na njega su stavljene nove orgulje.¹⁵

Župna kurija je 1779. u gornjem katu imala četiri odlično namještene sobe. Vezu među sobama daje tri-

¹⁴ Arch. Gorenensis., Vis. can. An. 1771, knj. 14/V. *Conscriptio* in diaccesi Zagrabiensis ac Inclijto 1: ma Regimine banalis situata. Parochia Szellensis in Diacezi et Comitatu Zagrabiensi situata. Parochia mater est de nomine Sanctae Mariae Magdalene ante annos 60 erecta. Eccla structura nova est murata ante annos sex munificentia Dominorum Patronum, industria de sumptibus Parochi, populique tam in laboribus manualibus, quam et imparata concurrentis adjuvamine extructa et ad elegantem statu perducta, ... Jus patronatus habet Capitulum Chatedralis Eccla Zagra-

8 Presjek u poprečnoj osi kroz lađu i kupolu

klinij kao centralna prostorija rasvijetljena kroz tri prozora u pročelju. Svaka soba bila je rasvijetljena kroz dva prozora. U prizemlju su bile četiri prostorije, kao i danas dvije sobe istočno od veže, a na sjevernoj strani su kuhinja i ostava. Krov je bio od šindre.¹⁶ Dok je prizemlje sačuvano, u prvom katu su nastale naknadne pregradnje. Sjeverne sobe su pregrađene u hodnik i u manje sobe. Drveno stubište je 1913. bilo zamijenjeno današnjim betonskim. U 19. st. su unutrašnje promjene bile neznatne, jer je kaptol štitio kuriju, pa kanonik

biensis«. Slijedi opširan opis arhitekture i zatim župne kurije. U poglavlju: De Parocho. »Parochiam hanc administrat ut Parochus canonicus inventus Venerabilis Prasbiter Mathias Santek, Philosophus Vienstis et Theologus Romanus anorum aetatis 47«.

¹⁵ Arch. Dubicensis., Vis. can. 1779, 5 junij str. 43. sv. II. knj. 114/III. — »Tandem totam internam eccla structuram chorus elegans in recenti muro picturis ornatus cum organo novo et sonoro claudit«.

9 Pogled na južno pročelje

Mijo Smetikaša u 1893. nije župniku dopustio da stan adaptira svojim potrebama. Obnovljena je samo žbuka u sobama, postavljene tri nove peći, a kuhinja i veža bile su popločene betonom. Kaptol u g. 1894. dao je izvana okrečiti crkvu i popraviti zvonike.

Barokna je crkva bila okrečena i to, enterijer i vanjski zidovi. Drvena stubišta u zvoncima promijenjena su 1893. Kameni zid oko crkve digli su župljani svojim sredstvima 1908. Ranije se nikad ne spominje zid oko crkve nego samo drveni plot oko groblja. Crkva i kurija stradale su od potresa 1909. g., a popravljene su 1912/13. godine, kad je čitava crkva bila ožbukana samoborskim pijeskom i cementom. Oko zvonika je učinjeno betonsko podnožje, a oko crkve je ostavljeno

¹⁶ Vidi bilj. br. 15, poglavlje: De curia parochialis et aedificiis. »Curia Parochialis tota est murata ad duas contignationes elevata, quator cubiculis in ordine collocatis, communicationem in vicem habentibus est distincta ita, ut medium locum triclinium partem dextram dua, sinistram duo cubiculam sit ampla et alto obtineant, quarum singulum fenestris duabus portui et triclinium tribus provisum sunt. Ad partem vero meridionalem et occidentalem separatum cubiculum situm est. Inferior parvo contignatio duo cubacula unum ab oriente, aliud ab occidente, item a septentrione ad unus latus cuhinam ad allium cellarium continent... Tota curia asseribus quercinis tecti habetur et portis duabus una a septentrione alia a meridie clauditur«.

¹⁷ Vidi bilj. 1. Obnova crkve i popravci kao i pregradnje župne kurije popisani su kronološkim slijedom od 1893. do 1913. g.

staro kameno podnožje koje je osmoljeno protiv vlage. Postavljeni su novi prozori. Na kupoli su postavljena rebra. Na prozorima zvonika su rebrenice zeleno obojene. Popravljeni su žlijebovi i okrečena sakristija.¹⁷

Također 1913. u kuriji su učinjene neke adaptacije. Na prvome katu stubišta probijena su dva prozora, a srednji prozor bio je proširen i nešto niže spušten. U baroku je nad stubištem i triklijem bio drveni strop s grednom konstrukcijom, kasnije zamijenjen daskama i ožbukana. Na tavanu je položen betonski pod. Šindra krova bila je zamijenjena crijepom. Stari široki dimnjaci su prezidani. U svim sobama su postavljene nove peći. U sjevernim sobama prvog kata otvoren je po jedan prozor. Jugozapadna soba je parketirana. Sobe su oličene i vrata premazana uljenom bojom. U prizemlju su na dvorišnom pročelju promijenjena vrata. Kuhinja je pregrađena zbog smočnice. Na ostavi su povećani prozori. Žlijebovi su obnovljeni, a pročelje je prežbukano samoborskim pijeskom. Ostale su stijene okrečene. Iskopana je nova septička jama.

Ovo se stanje nije održalo do danas, ali spomenica ne bilježi recentne adaptacije. Naknadno je pregrađivan triklijem, na pročelju su probijena jedna vrata za ulaz u jugoistočnu prizemnu sobu, a zazidan je ulaz iz veže.

Pokazalo se je da su sve naknadne adaptacije potpuno izobličile izvrsno organiziran unutrašnji prostor i

10 Pogled sa začelja

da su potpuno nesvrshodne. Stambena kultura crkvenog premeta na ladanju imala je određeni sadržaj. Uz reprezentativni prostor, organiziran je prostor za obitavanje posluge i gospodarski dio, te uredske prostorije župnika.

* * *

Župna crkva stoji slobodno pokraj groblja, a na njoj za svetištem i sakristijom, nalazi se župna kurija pročeljem okrenuta glavnoj cesti Zagreb—Sisak. Slobodni prostor oko crkve sa sjeverozapadne strane zatvara visoki kameni zid (sl. 2).

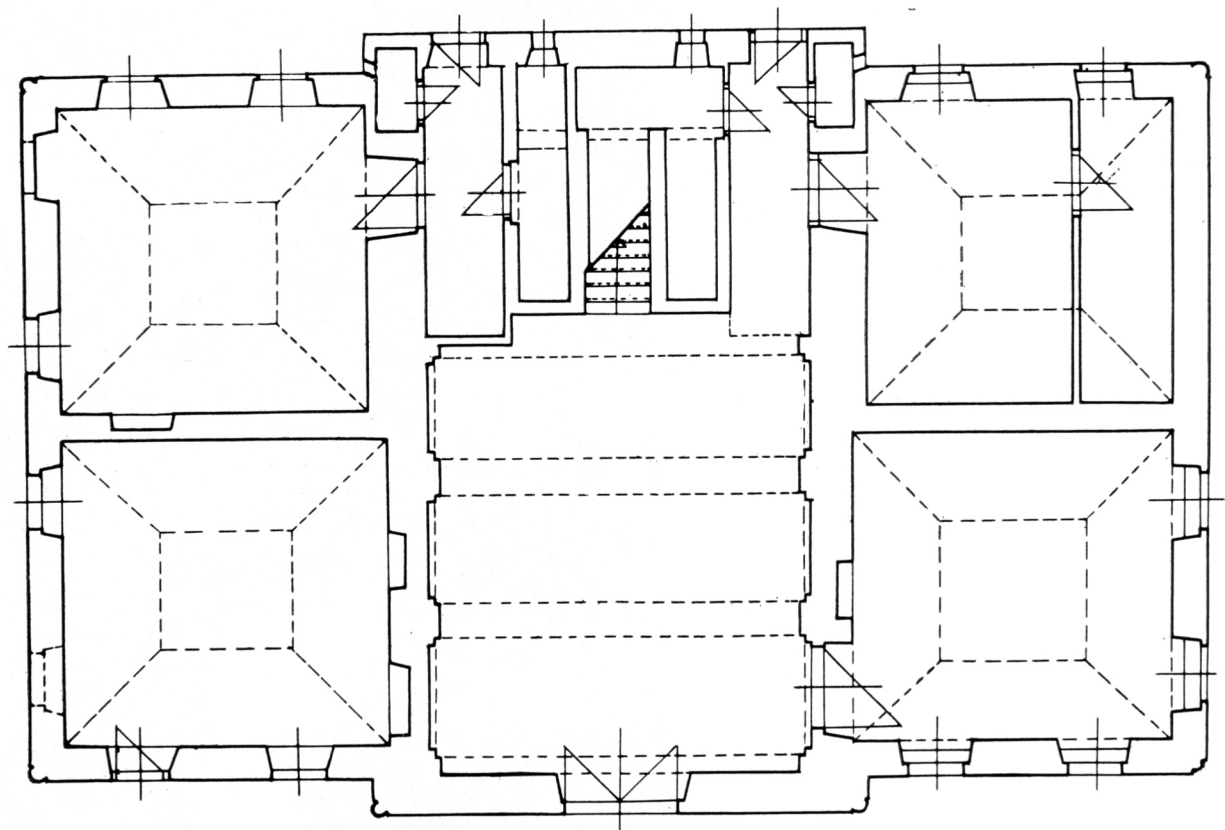
Elipsoidna uzdužno položena lađa zaključena je pravokutnim svetištem i ravno stiješnjem zaključkom zaobljenih uglova. Poprečno položeno pravokutno predvorje ispod pjevališta utisnuto je među dva zvonika s masivnim temeljima i razvijenom pokrenutom konturom tlocrta. Pravokutna sakristija s oratorijem prislonjena je sjeverno uz svetište. U diagonalnim osima lađe usječene su u zidnu masu visoke polukružno zaključene niše, a u poprečnoj osi su duboke niske segmentno zaključene niše, od kojih južna služi kao bočni ulaz. Glavni ulaz je u središnjoj osi crkve. Dužina od ulaza do zaključka svetišta iznosi 31,42 m, a širina lađe u poprečnoj osi 13,40 m. Dubina diagonalnih kapela je svega 99 cm, a dubina sjeverne bočne kapele preko puta ulaza 1,22 m. Lađa (potkupolni prostor) dugačka je 16,5 m.

Struktura zida središnjeg prostora plitko je raščlanjena, olakšana plitko usječenim nišama i pregledna.

Visoki parovi pilastra flankiraju trijumfalni luk i luk empore pjevališta. Diagonalne niše dopiru do vijenca, trabeacije. Snažno profiliran završni vijenac rubi podnicu elipsoidne kupole. Trijumfalni luk kao i luk pjevališta ne prekidaju vijenac, te kupola potpuno nadsvoduje elipsoidni prostor lađe. Svetište je omeđeno trijumfalnim lukom. Iz koso odrezanih uglova svetišta izvire pilastru, a s njihovih vijenaca dižu se lukovi pojasnica koji nose plitku kupolu svoda. Parapet pjevališta diže se nad široko razmaknutim lukom. Plitka kupola svoda nad pjevalištem ukrašena je štuko-medaljonom.¹⁸

Prostorni dijelovi jasno su omeđeni i podređeni središnjem prostoru. Prostorni dojam zavisao je u najvećoj mjeri od svodnosti centralnog prostora, nad kojim se diže elipsoidna kupola velikih dimenzija, a za jednu pokrajinsku crkvu neobično monumentalnih proporcija. Kupola je zidana od opeke, a razvija se iz ležeće rotacione elipse u egzaktnom geometrijskom obliku. Odvojena od prostora lađe snažnim prstenom vijenca, kupola se diže bez tambura, iznad napetih lukova svetišta i pjevališta. Zona svoda je jasno omeđena vijencem koji neprekidno teče i prati oblik tlocrta lađe. Na

¹⁸ Termin »plitka kupola« upotrebljavam za svod koji je stereometrijski dio polukugle iznad pravokutnog ili kvadratnog tlocrta. Za taj način svodenja je u Austriji prihvaćen kao i za sve varijante kupolastih svodova općeniti izraz »Plätzlgewölbe« a u našoj praksi se često upotrebljava termin »baldahinski svod«.

11 SELA KOD SISKA, Kurija — tlocrt prizemlja (Mjerilo 1 : 50)

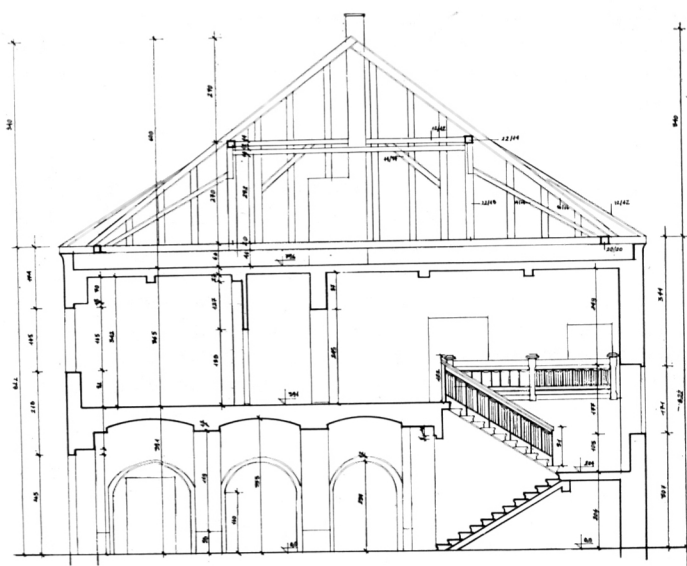
centralni prostor je priključen jednotaktni jaram svetišta i plitki jaram pjevališta. Adicija prostora razvija se oko zajedničke središnje osi. Dominira elipsoidni centralni prostor nadstvođen kupolom čija ljuska je na tjemenu rastvorena velikim otvorom laterne. Elipsoidna lađa omeđena je unutar zidne ljuske, koja je raščlanjena nišama, i sistemom pilastara. Svod je ukrašen štuko-medaljonima, a lukarne su naknadno zazidane (sl. 3).

Visina diagonalnih niša je 7,68 m; visina zida lađe do prstena kupole iznosi 10,50 m, visina kupole od prstena do tjemena iznosi 9,31 m. Visina centralnog prostora od podnice do tjemena svoda iznosi 19,36 m. Ove nam dimenzije ilustriraju prostorne odnose. Uzevši u obzir da je visina svoda u svetištu do tjemena 10,46 m, i da je luk empore pjevališta visok 9,87 m, postaje jasno koliko su centralnom prostoru podvrgnuti jaram svetišta i pjevališta.

Biforu lože oratorija s ispupčenom parapetnom zonom podupiru volutaste trake u službi konzola. Loža oratorija svojim mekim oblicima i ukrasima razlikuje se od jednostavnosti i plošne interpretacije zidova u cjelini. Parapetna zona je plastično modelirana i dekorirana lezenama koje su ukrašene volutama, nadvoji bifora viju se valovito, a bogato profilirani vijenac empore u oštrom se luku šiljasto lomi. Slobodna površina zida nad kamenim nadvojima bifore ukrašena je plitkom ornamentikom u žbuci (sl. 4).

Cjelokupni prostor srazmjerno kratkog jednotaktnog svetišta optički djeluje zaokruženo.

Rasvjeta ulazi kroz velike prozore lađe, probijene u diagonalnim južnim nišama nad oltarom. Bizarni oblici prozorskih otvora u lađi kao razvijene kartuše, a u svetištu kao velike bifore s trolisno zaključenim nadvojima, propuštaju mnogo svjetla (sl. 5). Pjevalište je rasvijetljeno kroz veliki pravokutan prozorski otvor u pročelju. Lađa je rasvijetljena i snopom zraka svjetla

12 Kurija — presjek kroz stubište, vežu i krovšte

13 Pročelje kurije

koje prodiru kroz laternu, ali je kupola, zbog nesretno zazidanih lukarni i nekih prozora na laterni, izgubila svoju izvornu svjetloću, a bogato rasvijetljen prostor u gornjoj razini ostao je u sjeni, te ljsuka kupole zato djeluje teško, a profinjeno oblikovani štuko-medaljoni gube svoju izražajnost. Nesporazum koji je nastao zatvaranjem lukarni može se ispraviti i prostoru vratiti njegova lakoća i svjetlom osuta pregledna organizacija.

Zidovi su izvorno bili obojeni vapnom, a u dijagonalnim nišama i na zaključku za glavnim oltarom nalaze se u fresko-tehnici naslikani oltari pokriveni žbukom i drvenim tirolskim oltarima. Zidove je prebojio i oličio 1890. godine slikar M. Antonini, te je povodom kasne restauracije 19. st. na parapetu pjevališta napisano:

MUNIFICENTIA RDISSIMI
MARTINI PAVČEC
CANONICI OLIM ZAGRABIENSIS
RENOVATA 1 890
PINKSIT
MARCO ANTONINI

Po podacima iz izvora, u jarmu pjevališta i na parapetnoj zoni možemo očekivati zidne slike.

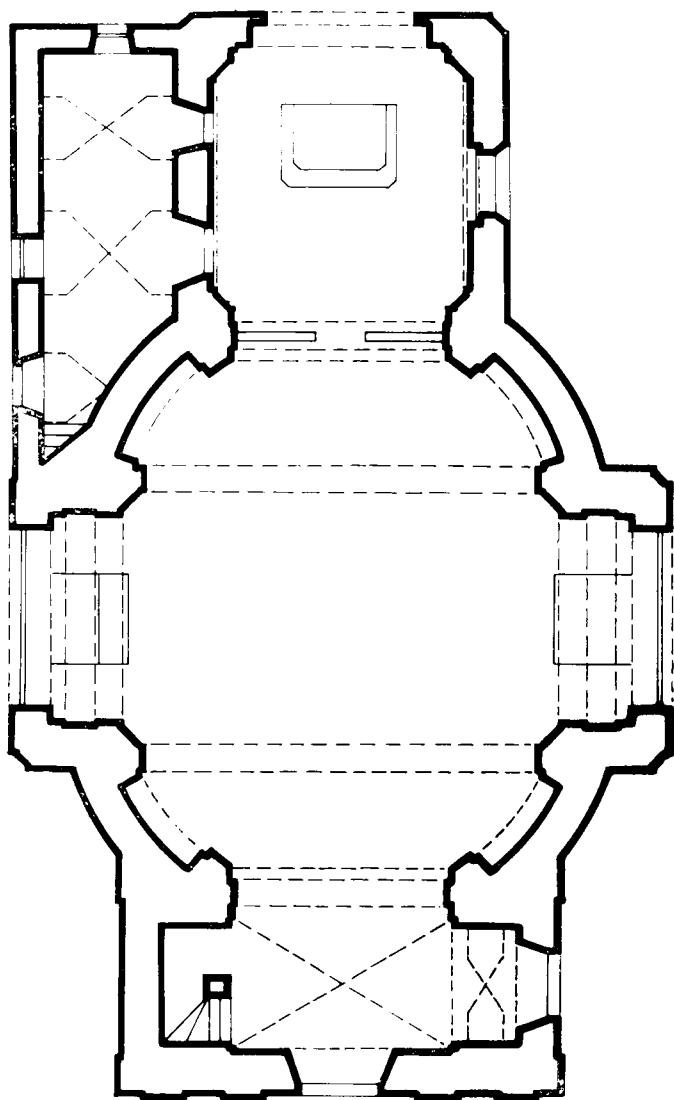
Povezanost je u crkvenom prostoru jednostavno organizirana. Uz glavni ulaz na pročelju, sporedni je probijen južno. Sakristiju sa svetištem vežu vrata s jednostavnim kamenim dovratnikom. Prilaz na oratorij je osiguran posebnim vratima iz sakristije koja su uokvirena kamenim dovratnikom renesansnih ušaka. Od stubišta oratorija odvaja se stubište propovjedaonice kroz prolaz probijen u masivnom zidu lađe. Iz sakristije se također posebnim vratima prilazi stubištu tavanškog prostora nad sakristijom i svetištem, te kupole. U sakristiju se može ući kroz ulaz probijen istočno prema župnoj kuriji. Prozori sakristije i oratorija probijeni su na istočnom zidu (sl. 6 i sl. 7).

IZ crkvenog predvorja može se ući u kriptu južnoga zvonika i na pjevalište zavojitim drvenim stubištem sjevernog zvonika kroz niska mala vrata uokvirena kame-

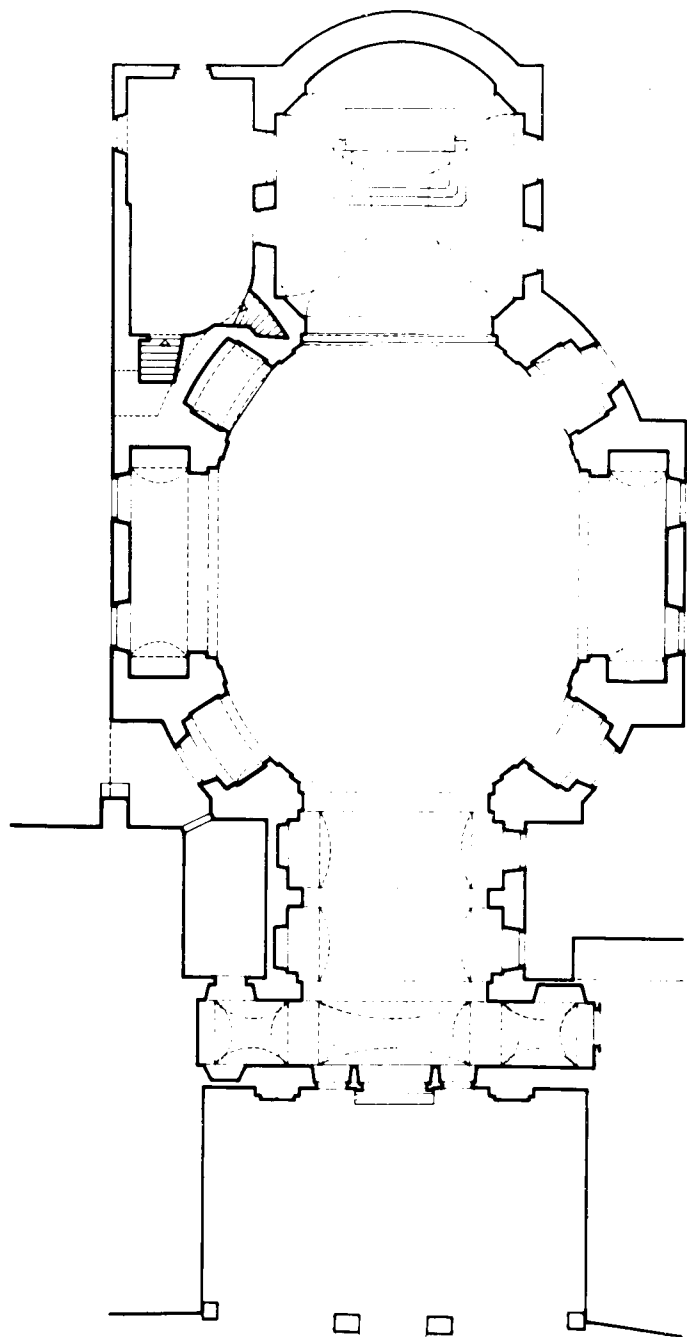
nim dovratnicima i polukružno zaključenim nadvratnikom. Iz sjevernog zvonika ulazi se na krovište jarma pjevališta.

* * *

Struktura plošno raščlanjenih zidova enterijera odgovara kasnom baroknom razdoblju. Ovalni tlocrt poznat nam je iz bečkog bogatog stila austrijskog baroka, koji se ponovio u nizu primjera u epohi rokoka za Marije Terezije, ali s elegantnim vitkim prostornim rješenjima. Tlocrt crkve sv. Marije Magdalene uzdužno je položena elipsa, ali je u njemu potpuno reducirani križni oblik tlocrta tipičan za bogati stil i za rokoko. Bočne su kapele u poprečnoj osi tlocrta zadržane, ali ne kao samostalni prostori koji imaju ulogu poprečne lađe, nego kao niše od kojih jedna služi za ulaz a u drugoj je bila smještena krstionica. Ne radi se tu o redukciji bočnih kapela u poprečnoj osi zbog kakva neshvaćanja njihove uloge. Naprotiv, anonimni arhitekt je elipsoidni prostor s visokim polukružno zaključenim arkadama bočnih oltarnih niša stavio pod zajedničku elipsoidnu kupolu, koja natkriljuje čitav prostor, da bi tako u najvećoj mjeri sveo središnji prostor na jasan geometrijski oblik i postigao čisti dinamičan i pregledan prostorni dojam. U ovako složenoj tlocrtnoj organizaciji središnjem su prostoru potpuno podređeni prateći priključeni jarmovi svetišta i pjevališta, a bočne kapele su tek elementi raščlanjivanja koji pojačavaju dinamiku sažetog prostornog rješenja, a nisu dopunski elementi prostora. Kasnobarokni oblik tlocrta i prostorno rješenje odgovaraju suvremenim djelima bečkoga rokoka. Zidovi su plošno raščlanjeni sistemom visokih pilastra, plitko usjećenim bočnim kapelama i završnim snažno profiliranim vijencem podnice kupole, te je prostorna ljsuka profinjena, mjestimično potpuno stanjena i rahla u svojoj strukturi. Od klasičnih elipsoidnih baroknih prostora koji su plastično raščlanjeni sistemom zidnih stubova, što prodiru u prostor pa ljsuku čine masivnom i skulptorski modeliranom, u rokoko

14 Crkva sv. Lovre u Vivodini
(tlocrt)

15 Crkva sv. Alojzija u Mariboru
(tlocrt)

prostoru crkve sv. Marije Magdalene ti su elementi raščlanjavanja postali dekorativna manira koja tek pokriva zidni plašt, a niše u dijagonalnim osima čine zidnu masu prozračnom zahvaljujući velikim prozorima u obliku kartuše probijenima u južnim nišama koji bogato rasvjetljavaju enterijer.

Bijela boja zidova danas je izgubila svoje značenje kao i puna rasvjeta iz lukarna kupole i laterne. Izvorno je enterijer bio profinjen jakim svjetlom obasjan bijeli prostor kojem su zidovi bili ukrašeni fresko-slikama pastelnih boja. Uz to je i kupola da bi joj struktura bila što finija i lakša, pokrivena štuko-medaljonima raznovrsnih oblika. Štuko-dekoracije se poput čipke steru svodom i optički olakšavaju kupolu, a cjelokupni ambijent je, kao rokoko »gesamtkunstwerk«, bio na čistim bijelim ploham zidova djelomično pokrit

fresko-slikanim površinama zidova, a na svodu pak štuko-detaljima i tako oslobođen teške kompozicije klasičnih baroknih prostora.

Tlocrtom jasno omeđeni središnji prostor i naglašen uzdužni redosljed s priključenim jarmovima svetišta i pjevališta tipični su za duboke prostorne efekte rokokoja. U lađi se uzdužna os s poprečnom osi križa u središtu elipse, koje je ujedno i sjecište dijagonalnih osi, te je postignuta potpuna geometrijska tačnost elipsoidnog središnjeg prostora.

Prostorna kompozicija je uravnotežena i u visinskim odnosima. Dubina kupole do tjemena nešto je manja od visine lađe (sl. 8). Donja je razina jasno odvojena od gornje čvrstim neprekinutim vijencem. Visinski ritam prostora prate visoke niše i vitki pilastri, a jasna cezura između obrednog prostora u svetištu i glavne dvo-

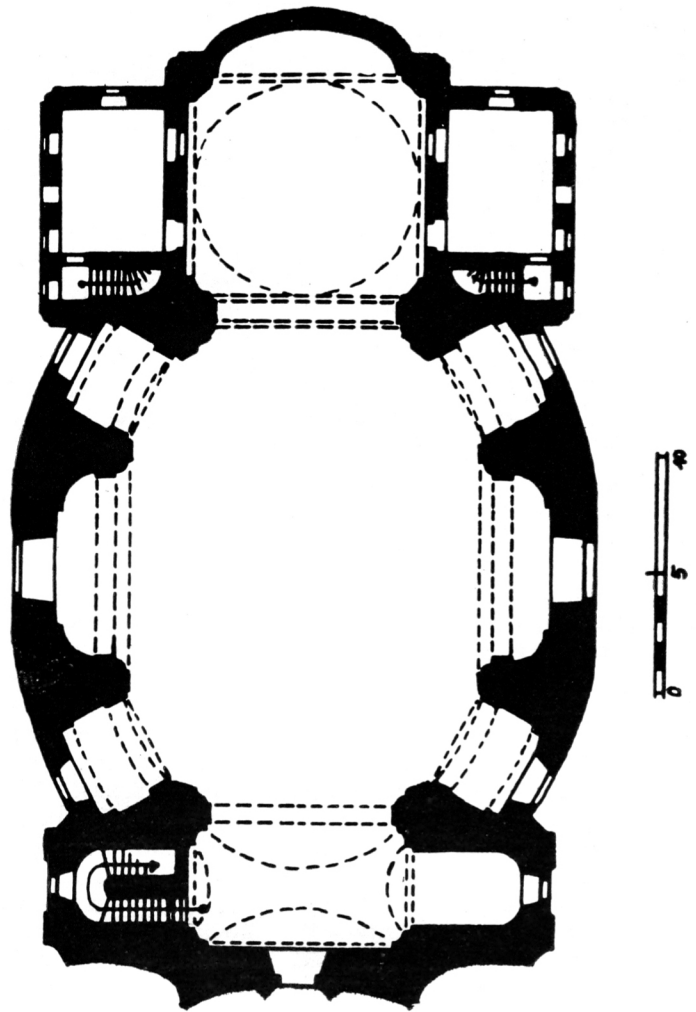
rane postignuta je trijumfalnim lukom. Rokoko-loža oratorija unosi u prostor svetišta draž aristokratskog profanog detalja. Kompozicija arhitekture i izvornog inventara bila je usklađena kao otmjena inscenacija vedre elegancije bez majestetične teške monumentalnosti baroknih prostora. Dvorana ima nešto od profanog karaktera sličnih situacija rokoko-ladanjskih dvoraca. Kupola rokokoja lišena je iluzije transcendentnog prostora. Vitka, visoka kupola, snažni snopovi svjetla iz njena tjemena i dekoracije daju dvorani svjetovni ugođaj, a za obredni prostor je rezervirano svetište. Iz tamnog, nisko svedenog predvorja kojemu je u tjemenu svoda tek 3,55 m, otvara se široko razmaknuti košarasti luk prema središnjem prostoru koji doživljavamo u punom naponu svjetla i snage.

Ovaj, u nas rijedak, rokoko-prostor zavređuje pomnu restauraciju unatoč izgubljenom inventaru. Arhitektura je zbog nesretnog prebojavanja u 19. st. izgubila snagu i efekt čistog jedinstvenog prostornog koncepta.

Vanjski oblik arhitekture potpuno jasno izražava unutrašnju prostornu koncepciju. Dominira frontalni pogled dinamično pokrenutog pročelja sa zvonnicima. Konveksno je pročelje sabito među dva vitka visoka zvonika, koji su sastavni dio pročelja, pa elipsoidna lađa potiskuje u konveksnoj krivulji glavno pročelje. Elipsoidna forma lađe nazire se na bočnim pročeljima. Konkavno razgibani zidovi zvonika obrubljeni su uglovnim pilastrima, te je postignut plastički efekt valovite pokrenutosti glavnog pročelja. Iznad vijenca konveksna se linija u zabatnoj zoni smiruje. Šatorasti zabat razdijeljen je lezenama u tri polja i raščlanjen plitkim kartušama. Šiljato slomljeni vrhovi zabata s bogato profiliranim vijencem osebujan su zaključak pročelja, nedvojbeno nordijskog porijekla, a motiv slomljenih oblika vijenca zabata ponavlja se na pročelju nekoliko puta u oblicima natprozornika. Zona pročelja raščlanjena je plitkim parovima toskanskih pilastra nad kojima vijenac čini obrate. U središnjoj je osi probijen glavni ulaz s klesanim kamenim dovratnikom i lukom nadvratnika košarasta oblika, u kojem se nalazi zaglavni kamen s teško čitljivom godinom izvedbe. Veliki prozor pjevališta nad glavnim ulazom uokviren je također kamenim doprozornikom, a snažno profilirani vijenac natprozornika potisnut je u polukružnom luku prema gore.

Adekvatno pročelju, raščlanjeni su pilastrima i zvonici čija se tijela rastući postepeno sužuju, a zidna im je masa olakšana raznolikim prozorskim otvorima. U prizemlju su probijeni mali okrugli zračni otvori nad kojima se ističu vrlo dekorativni šiljato slomljeni profilirani vijenci sa zvonastim resama. Prozori prvoga kata istih su oblika kao prozor pjevališta s naglašenom prozorskom klupicom, uvučenim uglovima nadvoja, dekorativno profilirana i slomljena natprozornika i s ukrasima od žbuke. U zabatnoj su zoni pravokutni prozori s modeliranim šiljato slomljenim natprozornicima nad kojima su probijeni okrugli otvori. U zadnjem katu su na svim stranama probijeni veliki prozori, nadvojni pravokutnih otvora polukružno su potisnuti prema gore, natprozornik je meko valovito profiliran, a pod prozorskom klupicom visi u žbuci izveden tekstilni motiv s resama. Okruglo polje sata potiskuje šiljasto slomljeni završni vijenac koji u uglovima čini obrate.

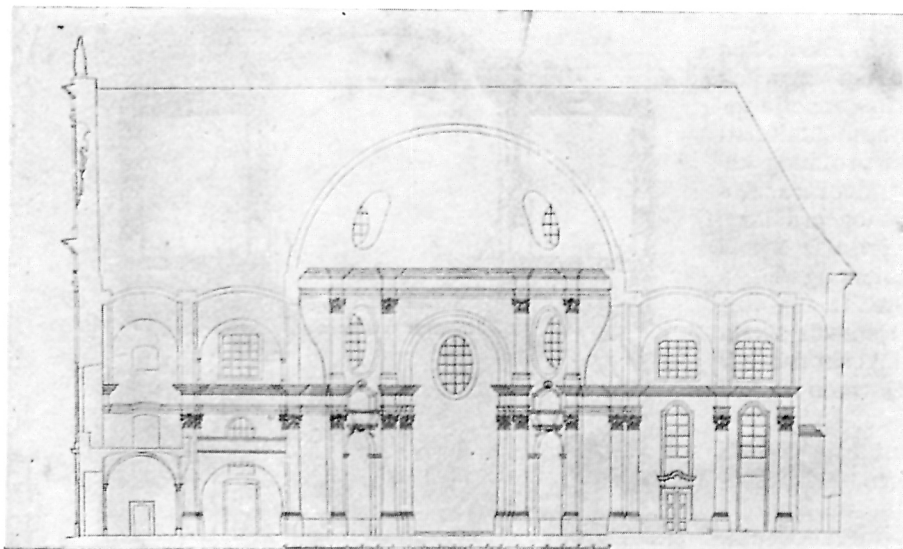
Pokrenuto plastično modelirano pročelje je dekorirano tipičnom rokoko-profilacijom i ornamentikom u

16 Crkva sv. Ivana, SAGGATAL
(tlocrt)

žbuci. Oblici otvora na kompaktnoj nerastvorenoj masi omeškavaju plastično tkivo, a igra oblika naglašava vertikalni ritam, dok vertikalni elementi raščlambe, koji prevladavaju, oblikuju vitku siluetu pročelja i plastičnu impresiju pokrenute zidne mase. Karakteristična je horizontalna raščlamba. Visoko podnožje seže do visine dovratnika glavnoga ulaza. Nad čvrstim kamenitim temeljima, podnožje s bazama pilastra raščlanjeno u dva sloja optički nadomješćuje horizontalni sistem traka, a na isti način ponavlja se u plićoj strukturi nad vijencem pročelja u zoni zabata i opet nad kordonskim vijencem, drugoga kata zvonika. Otuda je pročelju osigurana čvrsta statična struktura. Kupola ne dominira gledana s frontalne strane jer se nad zabat propinje tek vitka laterna.

Arhitektonske mase rastu s istoka prema zapadu u čvrstim kubičnim oblicima pojedinih prostornih dijelova priključenih elipsoidnoj središnjoj masi lađe u koju se meko upušta konkavni masiv zidova zvonika. Pogled sa začelja i bočni pogled otkrivaju punu snagu središta građevine i kupole koja nadvisuje krovništa pratećih arhitektonskih tijela. Meka silueta krovništa i kupole donekle je izgubljena, pošto je šindra bila zamijenjena limenim pločama, te iz današnjih tvrdih kontura krovništa izbijaju naknadno zazidane lukarne koje teško pri

17 Župna crkva u Dreieichenu (uzdužni presjek)

tištu kupolu. Ipak je kompozicija originalna zbog stupnjevanja pojedinih pratećih arhitektonskih elemenata oko središnjeg, plastično izraženog tijela snažnih proporcija s istovetno plastično izraženim krovom, koja prati oblik kalote u koju su upuštena dvoslivna krovišta nad svetištem i pjevalištem, a iz kupole izbijaju lukarne pod samostalnim dvoslivnim krovovima (sl. 9). Krunište ritma u kompoziciji masa predstavlja laterna plastično izmodelirana valjkasta tijela s vijencem visokih vitkih prozora (neki su naknadno zazidani), bogato profiliranih natprozornika i sa završnim vijencem nad kojim se dižu lukovica s jabukom i križom oblikovana poput završnih lukovica nad laternama šljemova zvonika. Pogled sa začelja dopušta izvanredan doživljaj dinamična rasta zvonika i laterne (sl. 10).

Vanjski zidovi svetišta i lađe raščlanjeni su vitkim pilastrima i završeni bogato profiliranom trabeacijom, a završni vijenac koji optičke zidove zdanja prelazi na zvonike i glavno pročelje. Okviri prozora lađe prate oblik kartuše rasvjetnog otvora; u svetištu je bifora s isklesanim profiliranim stupovima koji nad impostima nose trolisne nadvoje. Rokoko-motivi sa zvonastim resama i ornament trake u segmentno zaključenom natprozorniku, ornamentalni su detalj bogato profilirana natprozornika. Namjesto prozora koji nisu probijeni, sjeverno pročelje nosi plitke reljefe u obliku kartuše. Plošno raščlanjeni zidovi lađe i svetišta odgovaraju plošnoj strukturi zidova i enterijeru, te se čistoća prostorne kompozicije odražava u zatvorenoj jasnoj kompoziciji građevinskih masa.

Protivno tome, dinamika pročelja u kojem su zidne mase pokrenute, a njihova valovita kontura u igri planova konveksnog, uvučenoga pročelja i izbočenih, konkavno razgibanih zidova zvonika, jest zrelobarokna plastično oblikovana kompozicija poznata iz perioda bogatoga bačkog stila, pod neposrednim utjecajem Borominijeve arhitekture koja je potka sjevernjačkog tipa plastičnih pročelja s dva zvonika kao sastavnih i dominantnih dijelova pročelja.

Pročelje crkve sv. Marije Magdalene bogata je kulisa postavljena ispred cjelokupne arhitekture, priređena za čelni susret sa spomenikom. Zvonici i cjelina ukrašeni su dekorativnim elementima rokoka i oblicima šiljato slomljenih i valovito profiliranih detalja natprozornika

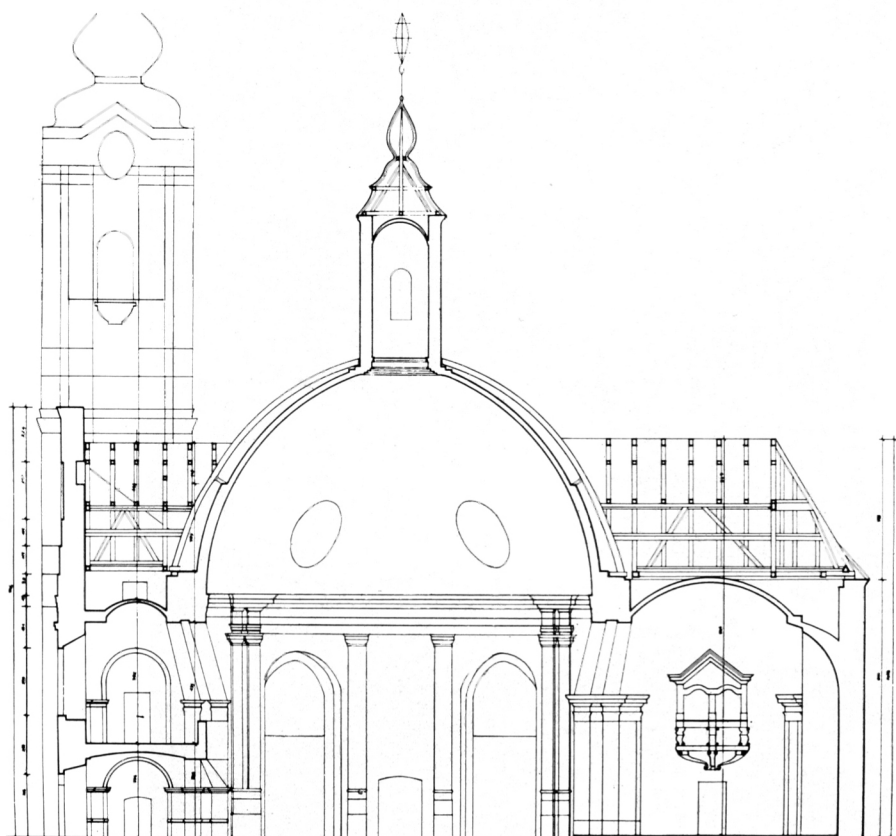
istoga stila, u nježnoj strukturi iz žbuke izvedenih detalja tekstilnih zvonolikih oblika koji čine zidnu površinu nježnijom, a igra oblicima prozorskih otvora zidnu masu rahlijom. Zvonici i šatorasti zabat pokazuju orijentaciju prema sjevernom krugu umjetnosti, a to čini i dominacija elemenata vertikalnog raščlanjivanja i dinamike vertikalnog rasta. Posebno su efektne vitke barokne lukovice zvonika kao i vitke dugoljaste laterne bakrenih šljemova u koje su utaknute jabuke s križevima.¹⁹

* * *

Župna kurija pokraj crkve jedan je od rijetkih primjera kvalitetne zidane barokne arhitekture, i primjer stambene kulture visokog klera na ladanju. Zdanje je potpuno sačuvano, ali s nekim pregradnjama enterijera o čemu je već opširno rečeno u povijesnom dijelu studije.

Tlocrt prizemlja i prvoga kata pokazuje pregledne i jednostavno organizirane prostorne odnose složene oko središnjega reprezentativnog dijela enterijera tipičnog za kasno barokno razdoblje (sl. 11). Središnji prostor u prizemlju je široka veža u koju se ulazi kroz glavni ulaz. Bačvasto svedena veža je pilastrima i poprugama na svodu podijeljena u tri jarma. Barokno stubište je bilo drveno, a današnje betonsko je zamijenilo staro i građeno je u stilu secesije (sl. 12). Četiri prizemne pravokutne prostorije svedene su zrcalnim svodovima i približno su sličnih dimenzija. Sa svake strane veže poredane su po dvije prostorije s ulazima iz veže. Dvije istočne služile su kao ured župnika i soba za boravak obitelji domara. U sjeveroistočnoj sobi probijen je ulaz na pročelju, a vrata iz veže su zazidana. Zapadne prostorije su kuhinja i ostava. Kuhinja je pregrađena recentnom drvenom pregradom. Ostava je prostrana kao i ostale četiri prostorije. Kako zdanje nema podruma, ova je prostorija služila kao pivnica. Kompozicija unutrašnjeg prostora u prizemlju ostala je u velikoj mjeri izvorna. Prvi kat je pregradnjom sjevernih soba u hodnik i manje prostorije izgubio svoj izvorni raspored i orijentaciju unutrašnjega prostora oko srednje prostorije za boravak, tj. palače kojom su bile povezane sjeverne sobe, a u južne sobe moglo se kao i danas ući s po-

¹⁹ Recentno je izmijenjen šljem južnog zvonika u toku 1967. g.

18 Uzdužni presjek crkve u Selima kod Siska

desta stubišta. U prvom je katu bio petosobni stan župnika, i prema podacima spomenice, bio je ispunjen vrijednim stilskim pokućstvom. Inventar je na žalost izgubljen, te je stambeni rokoko-prostor s adekvatnim inventarom izgubljen kao cjelina. Stropovi u prvome katu bijahu otvorene gredne konstrukcije. Danas su grede zamijenjene daskama. Sobe su međusobno bile povezane i omogućeno je bilo kružno gibanje u prvom katu. Sačuvane su drvene oplata baroknih vrata u južnim sobama. Sve su sobe zračne i svijetle, kako je to zahtijevao stambeni prostor rokoko. Za adaptacije prvog kata probijeni su i novi prozori na istočnom i zapadnom pročelju za novi hodnik.

Kubično široko zdanje sa zaobljenim uglovima pokriveno je četveroslivnim krovom. Središnji unutrašnji prostor izbija na pročelju i začelju plitkim rizalitom. Glatke plohe zidova završene su potkrovnom užljebinom. U središnjoj osi pročelja probijen je glavni ulaz s bakrenim dovratnikom koji je zaključen košarastim lukom i zaglavnim kamenom. Pročelje je raščlanjeno s pet prozorskih osi, od kojih tri spadaju rizalitu. Vrtu okrenuto začelje gotovo je identično pročelju, samo su na krajevima hodnika koji omeđuju stubište sa obje strane probijena vrata. U rizalitim su probijeni mali otvori sanitarnih prostorija koje su zgodno smještene prema vrtnoj strani. Bočna su pročelja bila potpuno slijepa bez prozorskih otvora, a prozori su naznačeni u plitkoj žbuci. Nakon posljednje adaptacije probijeni su prozori na bočnim pročeljima, kojih ranije nije bilo.

Kurija je, sasvim protivno plastično oblikovanoj monumentalnoj crkvi, posve jednostavna kubičnog oblika, zdanje bez ukrasa, glatkih neraščlanjenih zidova, s veli-

kim prozorima, i skladnih proporcija (sl. 13). Duljina pročelja iznosi 23,59 m, a širina je zdanja 13,90 m.

Kompleks crkve s kurijom nastao je zajedno početkom druge polovine 18. st. i položen je u neartificijelni potpuno realni pejzaž pokraj drvenih seoskih kuća, te je za svog postanka bio slobodan u prostoru nizinskog krajolika bez ograde. Takav smještaj monumentalne barokne feudalističke arhitekture u realni okoliš jedno je od poznatih baroknih rješenja smještaja arhitekture u pejzaž sračunatog na slobodne vizure i duboke prospekte. Ovaj tip projektiranja arhitekture u pejzažu tipičan je za J. B. Fischera von Erlacha koji je crkvu Karla Boromejskog u Beču položio u slobodnom neartificijelnom pejzažu, a ne u urbanoj jezgri kako je mi danas doživljavamo. I crkva sv. Marije Magdalene u Selima položena je na ravnom prostoru bez vegetacije, a pogled na nju predviđen je za neograničene mogućnosti doživljavanja arhitekture. U svjetlu i daljinskoj perspektivi prerasta u fantastične snažno dimenzionirane oblike. Postignuta je barokna iluzija koja se zasniva na dalekim prostornim relacijama, na rubu horizonata, u bogatoj skali oblika. Kontrast nizinskog krajolika i monumentalnih arhitektonskih oblika u obrisima pokrenutih plastičnih arhitektonskih masa koje se stapaju s mekom atmosferom nizinskog krajolika i zelenog saga tratine. U baroku je to moguće, jedna od tipičnih promišljenih lokacija, sračunata za efekte optičkih vizija, s predimenzioniranom arhitekturom prema skromnim objektima na ladanju, seljačkim kućama i malim gospodarstvima. Odnos crkve i župne kurije je također sračunat tako da položaj stambenog objekta crkvenog prelata bude podređen kulturnom objektu.

19 Pogled prema svetištu crkve u Selima kod Siska

Bijela boja zidova na niskoj liniji horizonta pojačavala je vizionarni dojam vitke i profinjene arhitekture. U daljinskoj perspektivi kupola nadvisuje zabat pročelja i dominira nad arhitekturom, ali iz manje udaljenosti odnosi se mijenjanju, kupola se smanjuje a pročelje sa zvoncima postaje silna, iznenađujuća visoka i masivna kulisa pred snažnim potkupolnim prostorom. Zvonik je do vijenca visok 28,93 m, a do vrška križa 44,95 m.

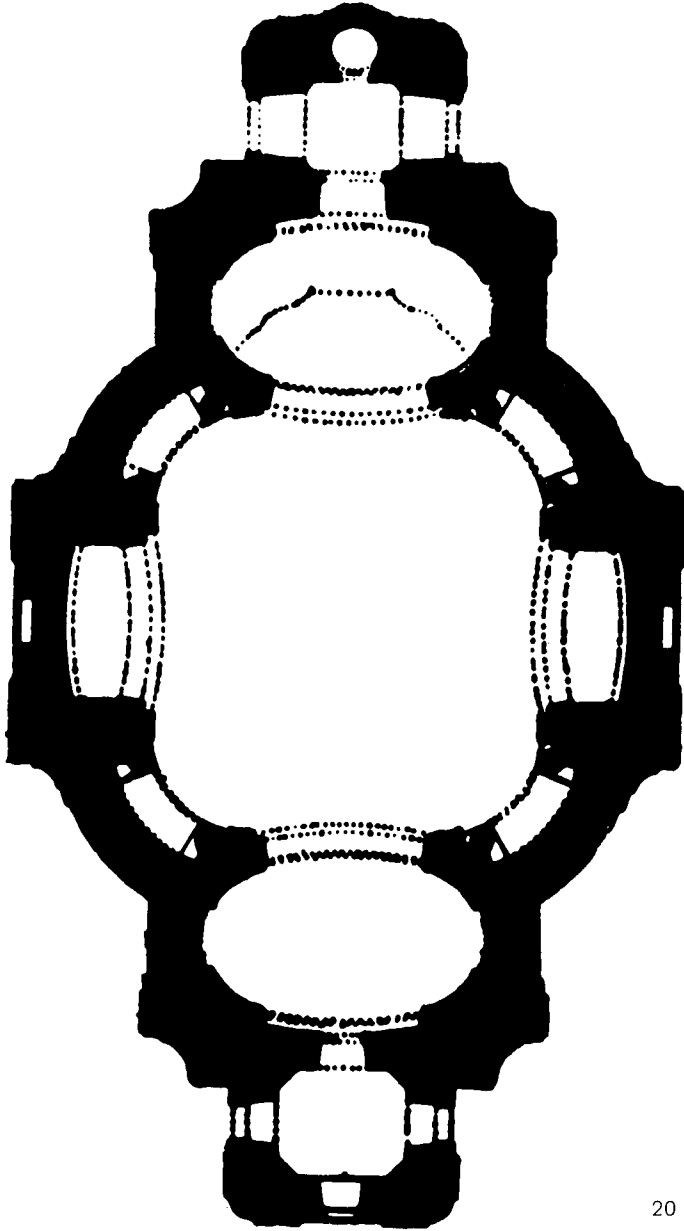
Stilska vrijednost arhitekture u Selima kao i tipološka za nas je to više zanimljiva pošto je ona jedinstveni barokni likovni fenomen u našoj kulturnoj baštini. Sve ostale centralne građevine u zagrebačkoj nadbiskupiji ne mogu se usporediti s crkvom u Selima, koja je među njima jedina čista elipsoidna građevina, a po svojoj izdiferenciranosti ostaje naš barokni spomenik arhitekture najvišeg dometa. Iznenađuje da je lokalitet bio u neposrednoj blizini turske granice koja se stabilizirala poslije mira u Karlovcima. Novonastalo stanje izazivalo je ekonomski prosperitet Siska i bliže okolice, na koju se je orijentirao život velikog dijela Vojne krajine. Nove prilike izazivale su pravi barokni zamah građenja na ovom do nedavno sasvim graničnom zemljištu. Prvu centralnu građevinu dao je kao svoj mauzolej podići general Josip Herberstein u tvrđavi Karlovac 1680. Poznata nam je sa starih grafika Karlovca i jednog nacрта, ali je na žalost 1883. g. srušena.²⁰ Po svemu sudeći, bila je to rotunda i lako moguće rad jednog arhitekta iz Graza. Ali ta je građevina ostala potpuno

osamljeni primjer. Polovinom 18. st. pojavljuju se mnogobrojni barokni oblici solidno zidane arhitekture. Od centralnih građevina u graničnom pojasu prema Bijeloj krajini (Slovenija), dugo se zadržao tip oktogonálnih crkava (sv. Franjo Ksaverski, G. Lović), kao tip ovalne građevine poznat mi je samo Sv. Lovro u Vivodini također na granici Slovenije, iznad Metlike. Crkva je građena posredovanjem kostanjevačkih cistercita sredstvima koja je osigurala barunica Rosina Jelačić Vojnović, a dovršena je 1753. godine.²¹

Ovaj tip ovalne građevine mogao bi se zbog svojih karakteristika uvrstiti u štajersku grupu centralnih građevina. U prvom redu zbog tlocrta u kojem je naglašen oblik latinskog križa unutar ovala, zahvaljujući prislanjanju plitkih bočnih kapela u poprečnoj osi. Zatim je tlocrt obogaćen i razveden sistemom masivnih zidnih stubova, a također su u diagonalnim osima među stubove utisnute plitke niše. Blizina Štajerske s grupom centralnih građevina, koje se pripisuju djelatnosti graditelja *Johanna Fuchsa*, i tipološka sličnost crkve u Vivodini s *mariborskom crkvom sv. Alojzija*, daju naslutiti da granicu djelatnosti ove radionice možemo povući jugoistočnije u blizinu Metlike, u žumberački kraj. (sl. 14 i sl. 15). Ali sa elipsoidnim tipom centralne gra-

²⁰ Radoslav Lopašić, *Karlovac*, str. 123.

²¹ Đurđica Cvitanović, *Župne crkve arciđakonata Goričkog*, str. 106 neobjavljena magistarska radnja, 1965. g.

20 Tlocrt crkve u Wodolki

devine, koja je u Stajerskoj grupi zastupljena s nekoliko primjera (sv. Johanna u Saggatalu,²² sl. 16), susrećemo se u Hrvatskoj samo u *Selima kod Siska*. Crkva u Selima podignuta je približno deset godina poslije sv. Lovre u Vivodini, ali analiza objekata pokazuje sasvim druge stilske karakteristike od štajerskih elipsoidnih građevina.

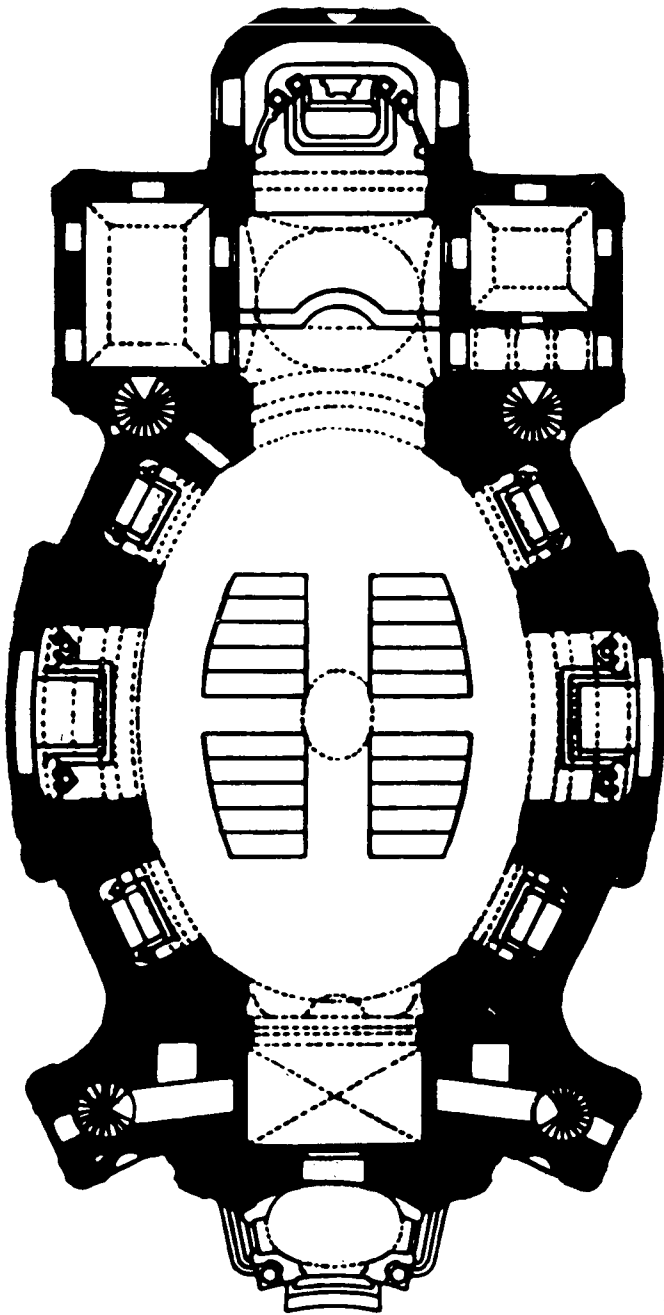
Eliptični prostori česti su u profanoj i sakralnoj arhitekturi austrijskih arhitekata *J. B. Fischera von Erlacha* i grupe arhitekata pod neposrednim njegovim

utjecajem u prvom redu *J. L. Hildebrandta*.²³ Utjecaj talijanskog i francuskog baroka je dao ovoj stilskoj epohi, često nazivanoj bogatim bečkim stilom, posebna obilježja koja su već s drugom generacijom arhitekata izražena novim stilom. To je epoha Marije Terezije za austrijske zemlje. Eliptični tip crkvene građevine tada je ponovno obljubljen u Beču i njegovoj neposrednoj okolini, ali s novim, smjelim i originalnim karakteristikama. Iz kruga druge generacije arhitekata, rokoko elipsoidni prostor je do originalne stilske koncepcije doveo *Joseff Munggenast* u samostanskoj crkvi u Altenburgu do-

²² Zeitschrift für Kunstgeschichte, band 19, Jahrgang 1956, Heft 3, Hans Reuther, »Eine gruppe elliptischer Zentralraumkirchen des 18. Jahrhundert in Steiermark«, sl. 1, str. 237. i sl. 5, str. 242.

²³ Crkva sv. Petra u Beču atribuirana je *J. L. Hildebrandtu* u monografiji koju je napisao Bruno Grimschitz. Ovu atribuciju osporava P. Voit, u studiji »Der Kunstgeschichtlich

Ursprung der Minoritenkirche in Eger« kao prilog životnom djelu Kiliana Ignatza Dientzenhofera publicirana u Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae Tomus XI, Fasciculi 1—2, str. 133—208.

21 Tlocrt crkve sv. Petra u Beču

vršenoj 1733.²⁴ Ovaj je novi tip elipsoidnog prostora neposredno utjecao na graditelja crkve u Dreieichenu, jednog manjeg lokalnog pokrajinskog graditelja, koji je presnimio i pojednostavio altenburšku crkvu, a predpostavlja se da je to bio *J. Wissgril*.²⁵ Već ovalni prostor sjemenišne crkve u Linzu (»Deutschordenskirche«, 1718—1725), koju je po nacrtu J. L. Hildebrandta izvodio *Johan Michael Prunner*, anticipira buduće događaje, jer unatoč poprečnim i diagonalnim nišama kojima je prostor lađe obogaćen, struktura zida postaje nježnija i plošno raščlanjena sistemom pilastra.²⁶

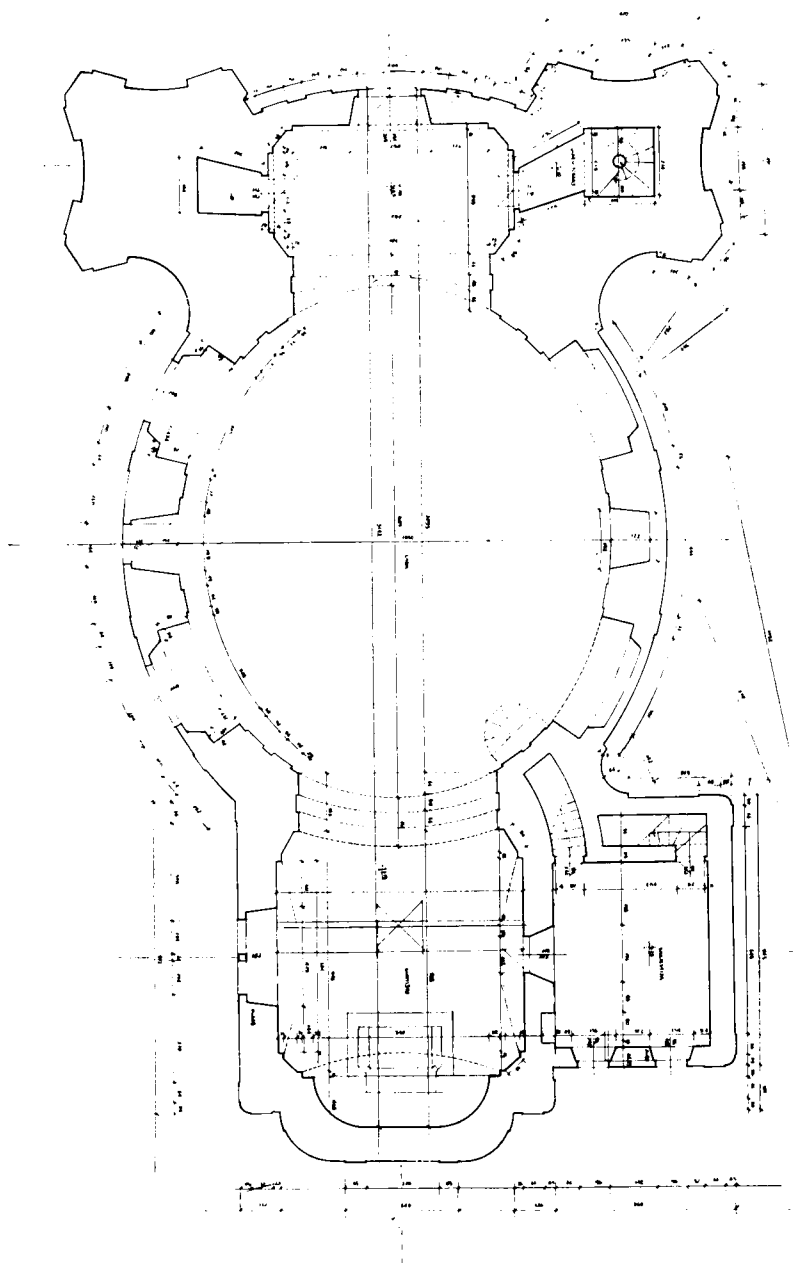
U elipsoidnim prostorima bogatog bečkog stila najčešća je uzdužna dispozicija centralnog prostora, koja

u kombinaciji s pratećim prostorima ima oblik latinskog križa. U vanjskom obliku je križni tlocrt izražen bočnim kapelama koje su prislonjene kao samostalna tijela, pod samostalnim krovovima, u poprečnoj osi lađe. Ovaj se je oblik tlocrta zadržao u najčešćim primjerima u Marija-Terezijanskom rokokou. Ali jednostavnija varijanta, prikladna za manje objekte, reducirani je oblik križnog tlocrta na oval, odnosno elipsoidu. Bočne kapele u tim objektima i dalje obogaćuju unutrašnji prostor, ali kapele u poprečnoj osi ne dominiraju, tj. nemaju više ulogu poprečne lađe, pa se prostorni odnosi temeljito mijenjaju. Učenik Fischera von Erlacha, *Donato Felice d'Allio*, u crkvi salezijanka na

²⁴ Österreichische Kunsttopographie, dr. Hans Tietze, 1911, »Die Denkmale des Gerichtbezirkes Horn«, str. 34, tlocrt crkve na str. 278, fig. 300, presjek.

²⁵ Vidi bilj. br. 24, »Pfarrkirche zur schmerzhaften Mutter Gottes«, str. 423, tlocrt str. 425, fig. 492, presjek.

²⁶ Bruno Grimschitz, Johann Michael Prunner, 1960, str. 52.

22 Tlocrt crkve sv. Magdalene u Selima kod Siska

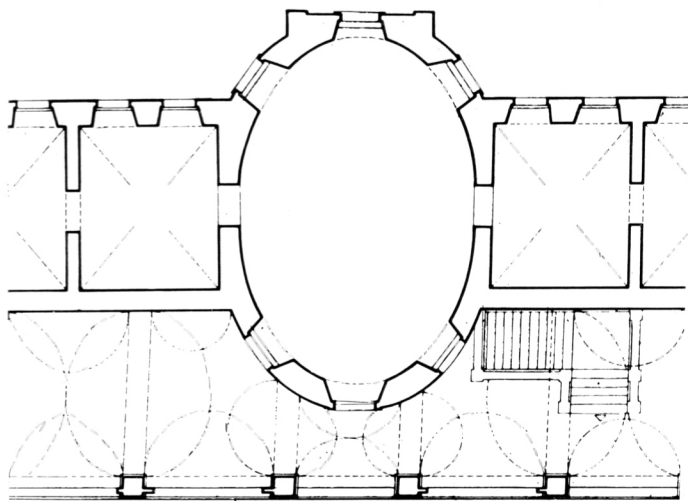
Renwegu u Beču (završena 1730) potpuno je izostavio kapele u poprečnoj osi. Ova nova prostorna koncepcija ponovila se u nizu primjera stilske epohe rokoka po Češkoj (Kremsier), a zatim u Stajerskoj u već spomenutoj grupi spomenika atribuiranih graditelju *Johannu Fuchs*.²⁷ Zbog toga je ta grupa sakralne arhitekture zanimljiva prilikom traganja za provenijencijom naše crkve u Selima. Razvoj je elipsoidnog prostora u stilu rokoka krenuo smjerom čistog jedinstvenog eliptičnog oblika prostora koji je raščlanjen i ritmiziran bočnim kapelama koje mogu biti svedene od šest na četiri. Upoređivanjem dvaju tipova ovalnih crkava koje postoje paralelno u vremenu, sve bitne karakteristike govore u prilog porijekla crkve u Selima na liniji bečkog kruga na čelu s *J. Munggenastom* i njegovim sljedbenicima, u prvom redu graditelja župne crkve u Dreieichnu kojoj

bijače temeljni kamen položen 1744, a gradnja je bila završena 1750. (sl. 17 i sl. 18), a zatim od ovalnih crkava na ladanju u blizini Beča crkva u Hafnerbergu s dva monumentalna zvonika i ovalnom lađom, dovršena 1745. g.²⁸ Obje su sagrađene nešto ranije od sv. Magdalene u Selima. Za ovaj tip elipsoidnih građevina bečkog kruga kao i za crkvu u Selima, karakterističan je jasno omeđeni elipsoidni ili ovalni prostor s naglašenom uzdužnom središnjom osi, plošno raščlanjen bočnim kapelama koje su upuštene u strukturu zida, a središnji je prostor sveden kupolom (sl. 19).

Druga varijanta rokoko elipsoidnih i ovalnih prostora nadovezuje se na djelatnost obitelji *Dientzenhofer* i utjecaj Gvarinijeve arhitekture, taj je također posve sjevernjački koncept kasnobaroknoga prostora, na kojem se zasniva štajerska grupa elipsoidnih građevina. Za razliku od kruga *Munggenastovih* sljedbenika, češki se tip nadovezuje na plastični klasični barokni pro-

²⁷ Zeitschrift für Kunstgeschichte, Band, 19, Jahrgang 1956, Heft 3, *Hans Reuther*, »Eine Gruppe elliptischer Zentralraumkirchen des 18. Jahrh. in Steiermark«, str. 237, tlocrti, str. 242, sl. 5. i str. 252, sl. 21 i 22.

²⁸ *Herbert Schindler*, *Barockreisen in Österreich*, 1966, str. 352—359.

23 Elipsoidna dvorana u Gornjoj Bistri

stor bogatog bečkog stila, koji je raščlanjen masivnim stupovima i snopovima pilastra koji prodiru u prostor i međusobno zatvaraju bočne kapele. *Johann Fuchs* je bio pod neposrednim utjecajem obitelji *Dientzenhofer*, a kako je on graditelj crkve sv. Alojzija u Mariboru, vjerojatnost da je crkva sv. Lovre u Vivodini barem tlocrtno iz te iste porodice može se pretpostaviti. (Vidi sl. 14 i sl. 15) To više što je crkva sv. Lovre u Vivodini tlocrtno u nešto jednostavnijem obliku, slična župnoj crkvi u Wodolki (Odolena Voda, Češka) iz 1733. g. od *Kilijana Ignatza Dientzenhofera*²⁹ (sl. 20).

Međutim isključivo oblik tlocrta ne stvara prostorni dojam, nego također u najvećoj mjeri svodna konstrukcija. Kupola u crkvama manjih dimenzija neposredno se diže bez tambura, a često su reducirani i ostali elementi, kao vijenac lukarni i laterna. Takav svod jednostavno rotirane elipse tipičan je za štajersku grupu građevina, kao što je za njih tipičan i princip plastične pokrenutosti i bogata organiziranost prostora s bočnim kapelama. Sasvim protivno prostori u stilu rokokoja bečkog kruga temelje se na plošnoj optičkoj interpretaciji prostora koji posjeduje dubinu longitudinalne osne usmjerenosti. Bitna je značajka prostora naglašena uzdužna os prema svetištu, i geometrijski jasno omeđen potkupolni prostor lađe, u kojem su kapele u poprečnoj osi reducirane do te mjere, da ne utječu na prostorne odnose iako su u tlocrtu ipak prisutne. Adicija je pojedinih elemenata ukinuta, da bi se dobio jedinstven prostorni dojam, a sistem plastično razgibanih stubova i kapela zamijenjen je ritmiziranim prostorom, u kojem su bočne kapele elementi raščlanjavanja plošno strukturiranog zida koji omeđuje egzaktan elipsoidni prostor. Način svođenja također pokazuje druge karakteristike. Elegantna vitko oblikovana elipsoidna lađa svedena je kupolom u kojoj može biti reduciran tambur, ali fenomen visokog kupolnog svoda s vijencem lukarni i laternom, ili barem jednim od tih svjetlosnih elemenata u kupoli i svjetlosnim vijencem u

potkupolnom prostoru temelji se na klasičnoj svodnoj konstrukciji bečkog bogatog stila.

Za prostor u stilu rokokoja sv. *Marije Magdalene u Selima* svojstvena je plošna modelacija olakšane zidne ljuške koja obuhvaća elipsoidni prostor ritmizirao plitkim visokim bočnim diagonalno usječenim nišama u zidnu masu. Reducirana je križna osnova, pa je postignut egzaktan elipsoidni prostor u punoj snazi pod snažnim svodom kupole. Koncentracija svjetla u središnjem prostoru postignuta je probijanjem tjemena ljuške otvorom laterne i okruglim otvorima lukarni, te bizarnim oblicima velikih prozorskih otvora na južnom zidu lađe u obliku kartuše.

Motiv prozora u obliku kartuše je u austrijskom baroku prvi primijenio *Fischer von Erlach* u Uršulinskoj crkvi u Salzburgu. Tako isto je probijanje kupole lukarnama poznato iz najranijeg razdoblja *Fischerove* djelatnosti na monumentalnoj kupoli dvorane u dvorcu *Frain*³⁰ (Vranov).

Kubični oblici građevinskih tijela, priključeni elipsoidnoj lađi, složeni su u razvijenu plastičnu kompoziciju. Monumentalno pročelje sa zvonnicama koji dinamično rastu u visinu s vitkim lukovicama šljemova i osebujan šatorasti zabat sjevernjačkog su porijekla, a dekorativni elementi i oblici svijetlih otvora govore o stilskom razdoblju rokokoja. Kombinacija plastične snage eksterijera i suptilne profinjenosti enterijera također su karakteristični za aristokratski austrijski rokoko. Plošno raščlanjivanje zidova, grafičko oblikovanje profila i sitni oblici rokokoja, kombinirani su valovito pokrenutom masom pročelja otkrivaju atelje koji je u stanju sažeti rezultate dviju najvećih austrijskih baroknih škola, slikovite i plastične. Pristup arhitekturi na način *J. Prandtauera*, koji ima slikarski odnos prema zidnoj površini, a u razrješavanju pročelja se služi optičkim fenomenom, ili na način *M. Steinla*, koji kao kipar plastično modelira svoje čuvane zvonike ispred crkvenih pročelja u *Dürnsteinu* i *Zwetlu*. Na ovoj potki moguće je shvatiti pročelje sa zvonnicama crkve u *Selima* ispred monumentalne lađe pokrivena kupolom s bogato oblikovanim laternom.

* * *

Zbog nedostataka podatka o graditelju ili projektantu cjeline u *Selima* kod *Siska* ostaje nam jedini putokaz u rješavanju problema ideator i djelomični investitor gradnje *M. Šantek*, njegovo kretanje i veze koje je uspostavio. Kao vrlo mlad svećenik došao je u priliku da potakne kaptol na gradnju vrlo suvremenog djela. Snosio je teret čitave organizacije radova, te možemo pretpostaviti da je on odlučio o izboru arhitekta. Poznato je da su gradnju najmonumentalnijih crkvenih kompleksa u Austriji u baroknom razdoblju poduzimali redom mladi ljudi, koji su zauzimali visoke položaje na čelu pojedinih samostana ili kao crkveni prelati. Upravo je izbor mladih ljudi u protureformatorsko vrijeme doveo do realizacije vrlo smjelih planova osobito nakon rata s Turcima. Uspion mladih ljudi je i kod nas donio rezultate, to više što su pristizali sa školovanja u Beču i Rimu novi svećenici, i ta se naobrazba mladih osjetila u građevinskim pothvatima. Školovanje *M. Šanteka*

²⁹ Vidi bilj. br. 27, str. 247; sl. 13, župna crkva u Wodolki, tlocrt i uzdužni presjek.

— Za crkvu sv. Alojzija u Mariboru položen je kamen temeljac 1767. a dovršena je 1769. g. Podatke je izvadio iz arhiva biskupije u Mariboru upravitelj župe *Franc Hrastelj*.

³⁰ *Hans Sedlmayer, Johann Bernhard Fischer von Erlach*, 1956, str. 90.

u Beču zbivalo se prije 1748. g., kada je on bio zaređen. Njegovi kontakti s likovnom umjetnosti i iskustva dešavaju se u četvrtom desetljeću 18. st., a to je razdoblje najvećeg uspona stilske epohe rokokoja u Beču i uspona druge generacije arhitekata. Mladi svećenik kao student neminovno je bio impresioniran velikim bečkim crkvama, najviše možda crkvom sv. Petra (sl. 21 i sl. 22) i Karla Boromejskog. Zbog toga je želio imati u selima crkvu nalik crkvama Beča. Do graditelja je svojim poznavanjem mogao doći, to više što se takav tip crkve gradio u neposrednoj okolici Beča, ali prilagođen potrebama župa na ladanju. Zbog toga je usporredba sa situacijom i koncepcijom crkve graditelja u Dreieichenu J. Wissgrila priložena tek da istakne ove mogućnosti. U domaćoj sredini moglo se naći graditelja i zidara koji bi možda bili sposobni ostvariti ovaj projekt, to više što se polovinom 18. st. gradilo mnoštvo baroknih novih crkava. Ali isto je tako moguće da je grupa stranih zidara pod vodstvom nekog stranog graditelja izvela gradnju, jer je poznato da su cehovski zidarski obrtnici sa čitavim grupama zidara putovali u sezoni prilikom gradnje većih objekata u Austriji. Tako je grupa štajerskih zidara i graditelja bila pozvana u Beč na gradnju Schönbruna. Također je grupa zidara bila poslana iz Ljubljane za gradnju samostana u Jastrebarskom.³¹ Usmena predaja u Selima spominje strane zidare koji su navodno došli da grade, pa su neki od njih ostali i oženili se u Selima.

Postepeno se otkrivaju imena dosad anonimnih graditelja koji su u doba baroka i u ranom 19. st. boravili u Zagrebu, pa će radovi Instituta za povijest umjetnosti, povjereni mr D. Baričević i dr Lj. Dobronić uskoro pokazati zanimljive rezultate. Pitanje atribucije djela pojedinim graditeljima bit će težak i možda mukotrpan rad, ali sigurno je da su velik dio naših domaćih potreba bili u stanju podmiriti graditelji cehovskih udruženja u Zagrebu, Karlovcu, Varaždinu, Petrinji i ostalim pokrajinskim mjestima. *Ipak od radova do-*

³¹ Vjesnik Kr. Državnog Arhiva u Zagrebu god. I, 1925, *Laszowski Emilij*, »Franjevački samostan u Jastrebarskom«, str. 146.

maćih radionica crkva u Selima kod Siska bit će najvjerojatnije izuzeta.

Pitanje utjecaja koje je kompleks u Selima mogao imati na bližu okolicu, ili djela iste radionice u sisačkom kraju mogu se pretpostaviti. U ovom kraju je to prva cjelina u stilu rokokoja u kojoj su bile zastupane sve grane likovne umjetnosti, u sakralnom i profanom objektu. Nije isključeno da je ista radionica sagradila u istom stilu zvonik župne crkve u Sisku, koji pokazuje slične stilske osobine i dotjeranost, a nastao je vremenški u jeku gradnje u Selima 1760. g.³² Kupola zvonika, čija se silhueta može naći na starim grafikama Siska tipična je razvijena rokoko kupola, na žalost preinačena sadašnjim piramidalnim šljemom. Obrada zvonika i karakteristični svijetli otvori, pa profilacija natprozornika i tip rastvaranja pročelja zvonika u središnjoj osi u svim katovima, tipična je i za zvonike u Selima.

Jednostavniji tip kasnobarokne kurije sličnog zatvorenog kubičnog oblika i manje reprezentativnim unutrašnjim prostorom, pod četrislivnim krovom od šindre, nalazi se u M. Gorici, ali je ona građena znatno kasnije, 1777. g.³³

Zatim je zanimljivo u stilu rokokoja pjevalište župne crkve u Martinskoj Vesi, umetnuto u lađu umjesto starog drvenog pjevališta, također oko 1770. g. Štukaterski radovi, kao štuko-medaljoni, rađeni prema kalupima u Selima kao i u Martinskoj Vesi, mogli bi pripadati istom krugu štuko-dekoratera.³⁴

Egzaktni elipsoidni prostor kakav nalazimo u crkvi sv. Magdalene u Selima nije se ponovio više ni u jednom primjeru sakralne arhitekture. U profanoj feudalnoj arhitekturi jedino dvorac Krste II Oršića u G. Bistri ima naglašen centralni elipsoidni prostor, koji je za barokne dvorce ladanja bio najsretnije rješenje kompozicije trokrilnih koncepcija. Dvorac u Bistri podignut je znatno kasnije od crkve u Selima (1774. g.), ali je jedini pandan u profanoj arhitekturi elipsoidnog prostora središnje dvorane prostoru crkve u Selima (sl. 23).

³² Liber Memorabilium Parochia Sisciensis.

³³ Dr Josip Buturac, »Iz povijesti župa sisačkog kraja«, str. 17.

³⁴ Arch. Dubicensis., Vis. can. An. 1778, 8. jula, br. 114/III.

IZVORI

¹ Kanonske vizitacije arhiđakonata Gora: An. 1653, br. 10/I; An. 1696—1726, br., 11/II; An. 1727—1752, br. 12/III An. 1771, br. 14/V.

² Kanonske vizitacije arhiđakonata Dubica: An. 1736—1771, br. 12/I; An. 1778—1804, br. 114/II.

³ Urbarium 1734. str. 14, arhiđakonata Gora.

⁴ Liber Memorabilium Parochia Sellensi ad Sisciam.

⁵ Liber Memorabilium Parochia Sisciensis.

Priložena je foto-dokumentacija Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Fotografije snimio Igor Nikolić. Arhitektonske snimke crkve i kurije u Selima kod Siska priredila je inž. arh. Ljiljana Sepić.

Arhitektonsku snimku tlocrta crkve sv. Alojzija u Mariboru priredio je inž. arh. Davorin Stepinac.

Dvorac u G. Bistri snimio inž. arh. Davorin Stepinac.

Tlocrt crkve sv. Lovre u Vivodini snimila je inž. arh. Mira Macarol.

Sve prikazane snimke nalaze se u planoteci Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Tlocrt crkve u Saggatalu presnimljen je iz studije u »Zeitschrift für Kunstgeschichte«, Band, 19, Jahrgang 1956, Heft 3, str. 237—259, Hans Reuther, »Eine Gruppe Elliptischer Zentralraumkirchen des 18. Jahrhundert in Steiermark«.

Tlocrt snimke u Wodolki (Odolená Voda), presnimljen je iz djela: Heinrich Gerhard Franz, Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen, str. 151, sl. 131.

Presjek crkve u Dreieichenu presnimljen je iz Österreichische Kunsttopografie, dr Hans Tietze, »Die Denkmale des gerichtbezirkes Horn, 1911.

DIE KIRCHE DER HL. MARIA MAGDALENA IN SELA BEI SISAK

Die Pfarrkirche der hl. Maria Magdalena in Sela bei Sisak wurde in den Jahren 1759—1765 vom Zagreber Domkapitel errichtet. Neben der Kirche erbaute der damalige Pfarherr Matija Šantek Remetinečki auf eigene Kosten das Pfarrhaus. So entstand hier in einer für unsere Verhältnisse sehr kurzen Zeitspanne ein stilistisch einheitliches Rokoko-Ensemble. Das Verdienst dafür gebührt dem Pfarrer Matija Šantek, welcher die Arbeit an der Kirche und dem Pfarrhof organisierte. Der gesamte Bau war ein ganz zeitgemäßes und für unsere Gebiete an der türkischen Grenze sehr kühnes Unternehmen, in einem Gebiet in welchem in der Mitte des 18. Jahrhunderts gemauerte Kirchen noch eine Seltenheit waren, weil die traditionelle einheimische Holzarchitektur noch immer überwog.

Zweifellos hat der Studienaufenthalt des Pfarrers Matija Šantek in Wien in den 40-er Jahren des 18. Jahrhunderts den Anlass gegeben, dass der junge Pfarrer dem Domkapitel einen so modernen Kirchenbau suggerierte. Die Kirche des hl. Karl Borromäus und die Peterskirche müssen auf ihn einen nachhal-

tigen Eindruck ausgeübt haben, denn nur so kann man sich die Wahl dieses Projektes mit einem exakten ellipsoiden Zentralraum, welcher mit einer Kuppel überdeckt ist und die monumentale Zweiturmfassade erklären. Das Forschen nach der Herkunft dieser stilistisch vollkommen differenzierten und typologisch bestimmten Form hat trotz des verhältnismässig reichen Dokumentationsmaterials keinen Namen des Baumeisters der Kirche oder der ausführenden Werkstatt ergeben. Die stilistische Analyse und Vergleichung mit Einflüssen verschiedener Schulen des mitteleuropäischen Kreises, im Besonderen der Steiermark, Tirols und Böhmens, sowie auch die Vergleiche mit den sehr seltenen ovalen Kirchenräumen in Kroatien, zeigen, dass dieses künstlerische Phänomen, welches an der Peripherie der europäischen Barockkunst vereinzelt da steht, direkt mit einer Werkstatt in Verbindung gebracht werden kann, welche sich an das Wiener Rokoko anschliesst — mit einem Schüler oder Baumeister aus dem Kreis der Nachfolger Josef Munggenasts.

Đurdica Cvitanović